

Isaszeg és Dány községek
urbéri pereit

Doktori dolgozat

Írta : Ujfaludi László

1980

Tartalom jegyzék :

- I. rész : Áttekintés ,korrajz / XVI - XVIII.sz /
- II. rész : Birtokvizsnyok, azok alakulása a XVIII.századtól 1848 -ig
- III.rész : 1848 jelentősége parsztságunk szempontjából
- IV. rész : Isaszeg község urbéri pereit 1851 - 1867
- V. rész : Dány község urbéri pereit 1770 - 1898
- VI. rész : Irodalom jegyzék
- VII.rész : Térképek / mellékletként /

I. rész :

Áttekintés, korrajz

/ XVI. - XVIII. sz./

A magyar polgári átalakulás előzményeit Magyarországon a jobbágyságrendszer, illetve a 2. " második " jobbágyság béklyóiba szorított tömegek helyzete és abból fakadó viszonyok jellemzik. A nemesi föld elidegeníthetlensége melynek kimondása 1351. évi törvénykönyv által, a magyar viszonyok között megcsontosodott : " ...birtokaik jog és törvény szerint, tisztán és feltétlenül, minden ellentmondás nélkül, legközelebbi atyafiakra és nemzetségükre háromoljanak. " ¹ ...és lett a pénzhiány forrása. A hírhedt Werbőczy : "Tripartium opus iuris consuetudinarii inclityi regni Hungariae" c. munka adja, és 1514-re készül el, mi több, ugyanezen év őszén, a parasztseregek felett győztes nemesek országgyűlést tartanak, amelyen törvényeket hoznak, és amely törvények alapjaiban megváltoztatják - igaz az is, hogy a közbe jött török hódítás miatt csupán elméletileg / igaz az is, hogy ki is gondolt volna a győzelem mámorában uraink közül a török veszélyre / a jobbágyság egész sorsának alakulását. E sarkalatos törvények, melyek az 1514-es országgyűlésen teremtődtek determinálják a magyar társadalom fejlődését, illetve megállítják azt, szinte konzerválják, egészen Mária Terézia, II. József uralkodásáig, és bizonyos fokig egészen 1848-ig

Mit is jelentenek ezek a törvények ?

A fent említett törvények ,melyek II. Ulászló királyunk VII. Dekrétumaként ismereteseek, jellemző módon

egységesítik a jobbágyságot, azt a jobbágyságot, amely már szolgáltatásaiban, illetve ami még fontosabb jogaiban / kiemelés tőlem / már az előző időkben egységesült a felső fokon : a szabad költözködés funkciójában. Természetesen, hogy voltak előtte is kivételes évek is, példaként említem: Mátyás felfüggeszti a szabadköltözködést, sőt előtte apja Hunyadi János is megteszi ezt, de, csak egy év időtartamára. / Mátyás 1463-ban és 1474-ben /². Ez azonban nem változtatja meg azt a lényeges tény, hogy a magyar jobbágyság jogai között szerepel - az amugyis kevés joggal rendelkező jobbágyság - a szabadköltözködés joga. 1514-ben újra rendezik a jobbágyság jogait, újra egységesítik a jobbágyságot, de most már a z egységesítés a röghöz kötés alapján történik. Kimondják ezek a törvények a szolgáltatások rendjét is, amennyiben : " 1514 15. Tc. kimondja : akár telkesek, vagy házbirtokosok, akár pedig zsellérek minden egyes esztendőben mindenütt / kiemelés tőlem / egy aranyforintot tevő száz - száz denárt tartoznak földesuraiknak fizetni..."³ "Nem feledkeznek meg a legterhesebb szolgáltatásról sem : a 16. Tc a robotszolgáltatást állapítja meg " ... minden héten egy - egy egész nap ..." ⁴ Ezen kívül intézkedik a dekrétum a liba - , a disznójóvelelmekről, valamint a kilenced, a tized, az ajándék mennyiségéről is.⁵ Mindezek nem újként jelennek meg a magyar jobbágyság életében, hanem egységesen, és minden jobbágyságra nézve kivétel nélkül. Az 1514. évi 30. Tc alapjaiban támasztja a polgárosodást, mely alapjai között talán a leglé-

nyegesebb helyen áll a szabadon költöző jobbágymint munkaerő, főleg a zselléri réteg, a hivatkozott törvény így szól : „.... és ha szökött / szökevény / vagy erőszakosan elvitt parasztot ura a mezőn, vagy máshol le tudja tartóztatni, bátran tartóztassa le, és összes javaival melyek urának kezébe jutnak vezesse vissza régi lakhelyére...”⁶ Nem más ez, mint , így is értelmezhetjük, hogy a jobbágyot immár nem is jobbágnak, hanem rabszolgának súllyesztették le. A sorokból szinte hasonlóság tűnik ki I. László király 1077 előtt kiadott és neki tulajdonított III. Dekretum 2 részére, vagy Kálmán törvénykönyvében találhatunk ilyen utalást természetesen a kor viszonyai között.⁷

Mindezek a törvények illetve a az előbbieken említett Webőczy féle " Hármaskönyv " szokásjogai tökéletesen megszabják a magyar jobbágyságot, sőt az egész nemzet jövőjét is egészen 1848-ig, és bizonyos téren még távolabbra is.

Az örökös jobbágyság azonban nem valósulhatott meg a maga kérlelhetetlenségével csupán a XVII. és XVIII. század fordulóján, mert Magyarország ugyan tipikus példáját adja a Kelet agrárbéklyóinak, de a századforduló mégis igenis új korszakot hozott a magyar mezőgazdaság történetében. A fordulatot a külső esemény - a török kiűzése - jelentette.⁸ Ez azonban nem jelentette a jogágyterhek csökkenését és az örökös jobbágyság megszűnését, bár az örökös jobbágyság intézményén jókora részt ütött a század / XVIII. / végén II. József rendelete: „....” A jobbágyi állapotot amennyiben az a jobbágyokat eddig

örökre elkötelezetteké és röghöz kötöttekké tette- a jövőben egyszerűen eltöröljük ; s azt sem akarjuk, hogy a jövőbe a jobbágy elnevezést ebben az értelemben bárki használja ; következésképpen kinyilatkoztatjuk, hogy a jobbágyok egyenként és összességükben, bármilyen nemzetiségük és vallásuk legyenek is, a jövőbe személyüket tekintve szabadok és szabad költözködésű emberek legyenek..."⁹

II. József e Rendeletét nagyon is komolyan gondolta, birodalmi méretekben is, hiszen e Rendeletét nem vonta vissza halálos ágyán, mint a többi. Ezt elvégezte a kor és a Napóleoni- háborúk gabonakonjunktúrája, és a jobbágyság maradt állapotát tekintve 1848 -ig előző helyzetében.

Egy gondolat erejére azonban térjünk vissza 1514 hez. A törvény megszületett, de érvényre csak a XVIII. században jutott. Felmerül jogosan a kérdés, hogy mi volt az ok e távoli megvalósulásnak?

A választ nyilvánvalóan egyértelművé teszi Buda 1541-ben történő török kézre kerülése. Ekkor ugyanis a területi hovatartozás tekintetében jelentős változás állt be a politikai határokat tekintve, de a változás igen jelentős gazdaságilag is. Sőt a török hódítás megszűnte után e változás tovább fokozódik, mert a változás etimológiai sikra is tevődik.

A megszállt területeken berehdezkedő, azon török közigazgatást teremtő hódítók népesség pusztítása

illetve gazdasági pusztítása igen jelentős. A nyugati utazó szemében nem ok nélkül tűnt fe az eléje táruló kép nemcsak soha nem látottnak, hanem egyben elszomorító-
nak. Nem azt ősi állapotba viaszasüllyedt, földrajzi adottságoknak megfelelő természetes tájjal, hanem el-
rontott, tönkretett kulturtájjal találta szembe magát, melyet azonfelül még barátságtalanná is tett a népes-
ség és a települések roppant megritkulása.¹⁰ E kép teljességgel a hódítás számlájára írható, de a 150 évig tartó török uralom ideje alatt nagyon csekély azon évek száma, melyek alatt ne lett volna valamilyen hadjárat, mely fosztogatásai megtizedelték a lakosságot a hódoltsági területeken. Ebből következik, hogy a legsúlyosabb helyzete a perem területeken élő népességnek volt, akik kétfelő, sőt háromfelé is adózott, évenként néha többször is. Természetesen hat ez a jobbágyra, úgy hogy életét és kevéske vagyonkáját féltve, az életösztön tanácsára felrugja az 1514-es törvényt és behuzódik vagy a hódoltsági terület biztosabb székhelyei felé, vagy behuzódik Erdélybe, vagy a Királyi Magyarország viszonylagosan nyugodtabb vidékeire.

A hódoltsági központoknak is van vonzó hatása. Így nő a lakók száma Szegeden, Kecskeméten, Nagykörösön, Cegléden, Budán, de nőtt a lakók száma Pécsen és később Kanizsa környékén is. Ez nem magyarázható csak azzal, hogy a biztonsága mellett - amely persze relatív - csak egy fele kellett adóznia, a török felé.

Ugyancsak nő a lakosság száma az akkor virágzásnak induló Erdélyben is.

Az általam megvizsgált két község, két ellentétes képet ad a korról. A fejlődési ütem annyira meghatározó és annak kisugárzó hatása évszázadokig előre vetíti árnyékát, hogy igazán meglepő eredményt, a későbbiekben bemutatásra kerülő birtokviszonyoknál, valamint azok perénél is megjelenik.

Mit is jelent ez? Jogosan vetődik fel a kérdés, hisz a két község viszonylag közel fekszik egymáshoz. Az Árpádkorban is szerepet játszó és fejlődésnek induló és a későbbiekben még inkább fejlődő község Isaszeg a jelen-
tősebb, míg a szomszédos Dány, vagy ahogy előző források említik Dán nem tűnik ki az átlagos - a kor megfelelő viszonyai közt élő - jobbágyközségek közül.

Földrajzi fekvéseik :

Isaszeg : Keleti Hosszuság $19^{\circ} 28'$
Északi szélesség $47^{\circ} 52'$

Dány : Keleti hosszúság : $19^{\circ} 31'$
Északi szélesség $47^{\circ} 51'$

Mindkét község a Gödöllői dombvidékhez tartozik. Természetes növénytakarója a Gödöllői dombságra jellemző mely a Nógrádiflórarájárás / Neogradense / , a Pannóniai flóratartomány / Pannonicum / , az Ősmátrénak / Matricum / vagy a Magyar Középhegységnek nevezett flóraterületének középső szakasza. A növénytakaróban különböző tölgyesek élnek flóratársulásokban. A Cserháttól a Duna- Tisza

közében ékalkukban benyúló Gödöllő - Cegléd neogén dombvidék középpontjában Gödöllő fekszik. E dombvidék vastag felső oligocénkori rétegből áll. Ezt szinte mindenütt pleisztocénkori eolikus takaró borítja. / Pleisztocén lösz és óholocén futóhomok. /¹¹

Talajai az erdőtalajok típusához tartoznak. A változatos felszín nagy lehetőséget ad az erózióknak. Az erodáltság a lejtőkön gyakori és főleg ott nagymérvű, ahol az erdőket kiirtották.¹²

Éghajlata változatos és átmenetet képez a közeli Alföld klimajelleg felé. Köppen klimabeosztása szerint C, f, b, x képpéssel jellemezhető. Magyarázat : mérsékelten meleg = C, nyáreleji esőmaximum és télvégi minimum = x, átlagban minden hónap csapadékos = f, a legmelegebb hónap középhőmérséklete 22° alatt van, a négy leghidegebb 10° alatt marad = b.

Anapsugárzási átlagok júliusi maximuma 308 óra, a decemberi minimum 47 óra. A napsugárzás évi átlaga : 2073 óra.

A csapadék évi átlaga 678 mm / 10 éves átlag / valamint az 50 éves átlag : 569 mm. A csapadékmaximum júniusban van.¹³ /

Az edényes virágtalanok és virágos növények száma 1088 faj. A kozmopolita és adventív növények aránya az országos átlag fölött van, ami az eredeti flóra szegénységére és a kultúrterületek ~~nyomra~~ nagy kiterjedésére utal. Ugyancsak az erős kulturhatást jellemzi, hogy a területnek külön endemizmusa nincs.¹⁴

Dány és Isaszeg földrajzi adottságait tekintve közel azonos.

Ezek után nézzük a törtnelmi hatások rendszerét :
Dány és Isaszeg a török hódoltság előtt fekvését tekintve Budához közeli, szinmagyar lakosságu község volt. A jobbágyfalvak csoportjába tartozott. Előbb a királyi család, majd a Bátorjaké Isaszeg község. Fontos utvonallal mellett fekszik.

Isaszeget a török megszállás alatt is jelentős nem török teher sújtja. Erről okleveles emlék is található. 1557-ben - tehát jóval Buda elfoglalása után! - az egri káptalannál I. Ferdinánd 1557. október 23-án keltezett parancsa értelmében vizsgálat indul Buják kapitányai ellen, akik magas dézsmát, robotot, porciót stb. követelnek. A tárgyalás megtörténik, a kapitányokat leváltják.¹⁵ Mindez azt bizonyítja, hogy a hódoltságban élő falvakat a régi földesur is nyuzza, és természetesen a törököt, mint új urat is kell szolgálnia. Az előbbiből kitűnik, hogy Isaszeg a kétfelé adózó falvak sorába kellett hogy tartozzon, mert ellenkező esetben nem került volna vizsgálatra sor. Dány csak egyfelé adózott ez időben és ez a török volt. Nincs adat arra, hogy a volt földesur adóztatta volna a falut. Így nyilvánvaló, hogy Isaszeg elnyomorodása nagyobb mérvű volt. A történelem nem a feltevéseken alapszik. Ezért nézzük az adatokat !

1559-ben a török összeírja mindkét falut. E szerint Isaszegen 45 ház van jegyezve, míg Dányban csupán 14¹⁶. Mindkét falu a Budai szandzsák része, valamint mindkettő a pésti nahie-be tartozik.

/ Egy évvel előbből 1558-ból Isaszegnek írásos emléke bizonyítja, hogy papi tizedet fizet, mégpedig egy bizonyos Stefan nevű bíró Isaszegről az ott lévő gyömölcs és szőlőből 32 és fél forintot prezentál a püspökségbe : Nógrád-ba, a váci egyházi levéltár tanulsága szerint. /

Jelentős létszámcsökkenés tehát az összeírás idején még nem tapasztalható egyik helyen sem, de Isaszeg vonatkozásában már előrevetődik, az a tény, hogy ez a csökkenés be fog következni. A jobbágy, ugyanis nem soká bírja a kettős teher viselését.

A későbbi bejegyzések igazolják is ezt. Ezek szerint 1562-ben valamint 1563-ban a falval jövedelmi összeírásában Isaszeg község apesti náhiéba tartozik és Szinán bej az ura. A falinak 13. 310 akcse jövedelme van.¹⁷

Egy évvel később 1564-ben az összeírás óriási csökkenést mutat, mert Isaszeg 1564. április 23-ai jövedelme : 4.000 akcse !¹⁸ Kiemelés tőlem. / Alig egy év alatt a jövedelem óriási csökkenést mutat mely : 9. 310 akcse. Ez a nagyfokú jövedeleesés lakosság csökkenéssel is kell hogy járjon.

Ugyanakkor Dány helyzete így alakult: 1562-ben a falu jövedelme mindössze : 938¹⁹ akcse, ami arányosnak nevezhető az összeírt 14 házhoz. Addig míg Isaszeg csökkenést mutat, a XVII. század végén már a helység

neve már nem is szerepel az összeírásokban, addig az alig 15 kilométerre fekvő Dány növekszik¹⁸.

E növekedést némileg magyarázza, az a tény, mely a földrajzi környezet ad Dálynak, akkor előnyére, ugyanis sűrű tölgyerdőkkel van körülölelve, legalábbis a fő utvonaltól jókor erdő választja el. A növekedésnek bizonyítéka

a következő : az 1632-ben összeírt Zíámet összeírás mutatja, mely szerint Dány Szülejmén Hüszein kezés van - hűbirtokként - és a falu jövedelme : 15. 000 akcse !²⁰.

E növekedés fantasztikus. Épp olyan mint Isaszeg csökkenése. A magyarázat viszonylag egyszerű. A földrajzi fekvés következtében Dány nem esik utvonál közelbe, elzárt település, e tekintetben bizonyos értelemben védett település a lakói számára biztonságérzést jelent, és csupán a töröknek adózik a falu ! Isaszeg mint előbb már láttuk kétfelé adózó község volt. Ezek figyelembe vételével már nem is ilyen elképesztő a csökkenés - sőt teljes elnéptelenedés Isaszeg esetében - és nem elképzelhetetlen a növekedés ilyen arányban sem. A növekedés Dány esetében 1562 - 1632 között jövedelmösszevetés alapján - alig kilencven év alatt, igaz az is, hogy az alatt a külső peremvidékről a hódolság középső részébe került a hódoltsági határok módosulása következtében - tehát a növekedés ~~15x~~ 14.063 akcse.

A növekedés mértéke olyan jelentős, hogy Dány 1632-re tulszárnyalja Isaszeg 1563-mas jövedelmét, nem beszélve az 1564-ről mely jeletősen csökkenő jövedelemről tudosiit.

Mi történt - joggal vetődik fel a kérdés - a török kiűzésekor ?

A török kiűzése -mely háborus pusztításában igen komoly pusztítást okozott főleg a holdoltsági területek kulcs-helyei közelében - jelentősen megtizedelte az amugyis gyér lakosságot. Nem véletlen az, hogy a legjelentősebb hadászati célok körül apad le, majd hogy el nem tűnik a jobbágyság. Ez történik Buda visszafoglalása esetén is. A felszabadító sereg élelmezése, a középkori hadviselés természetéből fakadóan a zsákmányszerzés, a járványok mind - mind befolyásolják a lakosság helyzetét, mégpedig igen negatív irányba. A budai pasa pedig nyíltan saját birodalmának tekintette Pest megyét, olyannyira, hogy 1683-mas nagy szultáni hadjárat idején saját maga menekíti át a " fegyvertársak, elől méneseit, gulyáit a Dunántulra. A megjelenő tatárhordák így minden mozdíthatót elvisznek, felgyujtanak, kirabolnak, és ami megmaradt, azt elvégezték a felszabadítók zsoldosai. A változás szele már 1658 után megindul, hisz a megye, aki bár területe teljes egészében a töröké volt, hatalmát mindvégig igyekezett fenttartani, újra agressziven adóztat, a budai pasa nem különben. Ez mind - mind a lakosságot sújtja. A pasa ugyan megpróbálja csak a maga számára biztosítani az adószedést, de ennek nem sok a foganatja. Nem tűrte el, hogy a szultán szövetségében Thököly szedjen be portánként 20 forint hadiadót, és 1 - 1 gyalogos katonát. A pasa dörgedelmes szavakkal karóbahúzással fenyegetve tiltotta el a népet az adó

befizetésétől és a fegyverfogástól, félreérthetetlenül leszögezte a feddális török urak álláspontját szinte az utolsó pillanatban is : " Soha mi meg nem engedjük, hogy az jobbágy szabját hordjon aldalán, szultán Szulimán bót, szántóvasat engedett és ostort kezetekben, nem szab-lyát.²¹

A megye mégsem szorul ki saját megyéjéből. Felmér, kimutatásokat készített és adózat. Ez ugyan nem volt valami kedves e területen élő jobbágyok számára, de az utókor mégis valami kevés írott anyagot kapott e zilát viszonyok között is.

A vizsgál két község adatait egészíti ki ezen említett jegyzék, amit a török kihagyott megőrizte a vármegye lajista -stroma. Ilyenképpen :

Pest megye helységeinek portaszémai / 1647 -1695/ Váci járás

.							
.							
.							
helységek	1647	1661	1668	1683	1686		
Dán	?	?	1/2	1/2	+		
Isaszeg	-	-	-	-	-		
Vácszentlászló	2	2	2	2	+		
Valkó	1 1/2	?	1 1/2	1 1/2	+		
.							
.							
.							
helységek	1689	1689	1690	1691	1692	1693	1695
Dán	-	-	h,k	1/16	5/16	1/4	11/4
Isaszeg	-	-	h,k	?	?	?	?
Vácszentlászló	k	1/8	- k	1/16	1/4	5/16	2
Valkó	k	?	h,k	1/16	1/16	?	1/2

A táblázat csupán a környező községek adatait tartalmazza
22
a megyei felmérések szerint.

A felmérések ugyan pontatlanok ^{de} mégis jelzik azt,
hogy a zavaros századvég, azt követő szabadságharc előtti
kurucvilág igen - igen megritkította a települések la-
lóit. Az előbbi táblázat rövidítései :

h	lakott hely
k	csak kivetési összeg van
+	desertum, lakatlan, puszta
?	az adat hiányzik

Valamennyi község számára a legkritikusabb az 1683 - 1690
közötti időszak. A négy község adataiból kiviláglik a lé-
lekszám csökkenés, bár itt portákat tühtetünk fel, de a
porták élő embereket, jobbágyokat takarnak.

A visszatelepülés csak 1690-től jelenik meg, amikor
bizonyos fokig megnyugodnak a viszonyok.

A török hódoltság megszűnésével Isaszeg csak 1690-től
ad hírt magáról. Telepesei főleg német anyanyelvűek -mi-
vel az eredeti népességből husz ember marad életben, az
is a környező erdőkben él ²³ akik mérsékelt királyi vé-
delem alatt élnek, de ezek is beolvadnak a később bete-
lepült szlovákokba. Az első telepések emlékét egy- két
régí családnév őrzi : pl. Surman / Schurmann / stb ²⁴.
A későbbiek során a falu már szlováknak vallja magát.

Dány lakossága ugyancsak megsínyli a háborukat. A
környező erdőkbe menekült lakók visszatelepülése is
megtörténik a század végére. és ami érdekes ,hogy
a lakók közé új telepések is kerülnek, de ezek

magyar anyanyelvűek. Az anyakönyvek tanulása szerint is maradt magyar a lakosság, míg a szomszédos Isaszeg az előbb említett módon települ be.

Igen fontos adatokat kapunk a következő táblázatból.

Adózó családfők száma Pest megyében 1696 - 1715

1696

helység	ind col.	in s	adv col	in s	n	ip	összes
Dán	8	6	-	6	-	-	20
Isaszeg	-	-	-	10	-	-	10
V. szentlászló	28	2	-	-	-	-	28
Valkó	13	-	-	2	5	-	20

1701

Helység	col.	in.	összesen
Dány	43	24	67
Isaszeg	20	16	36
Vácszentlászló	63	42	105
Valkó	82	4	86

1703

Helység	col	in	r	n	ip	össz.
Dány	43	8	-	-	-	51
Isaszeg	41	6	1	1	-	49
Vácszentlászló	22 56	7 12	- 2	- -	- -	29 70
Valkó	66	23	-	-	-	89

117
1715

helység	col.	in.	r	n	össz.
Dány	17	-	-	-	17
Isaszeg	16	5	-	-	21
Vácszentlászló	18	-	-	-	18
Valkó	22	8	-	-	30

Rövidítések :	adv.	=	advena, jövevény
	ind.	*	indigena, helybéli
	r	=	relicta, vidua, özvegy
	c	=	curális község
	ip	=	iparos
	s	=	subinquilinus, házatlan zsellér
	col	=	colonus, jobbágy, hospes
	n	=	nobilis, nemes
	in	=	inquilinus, zsellér

26.

Ha megvizsgáljuk e táblázatot újra szemünkbe ötlük, hogy 1703 - 1715 között megcsappanás tapasztalható, de ha felidézzük azt, hogy 1703- 1711 között háború volt, és pestis járvány, amely igen - igen megtizedelte a lakosságot, bár Pest megyének helenti Dány község..." hogy a pestis náluk mindeddig "nem uralkodott"²⁷. Ugyancsak az 1715-ös felmérés pontatlanságát növeli, hogy a házas fiut, vőt is a családfőhöz számítják stb.²⁸

Ugyanakkor biztosak lehetünk a vándorlások is közbe játszanak a népességingadozásban. A népességcsökkenést ekkor a pestisjárvány is befolyásolta, mely a megye lakóinak 23,8 %-át jelenti, ebben a menekültek száma is benne van.²⁹

II. rész :

Birtokviszonyok , azok alakulása a
XVIII. századtól 1848-ig

Mint futótűz, úgy futott végig a láng Magyarországon 1703-ban. A futótűzként terjedő Rákóczi-szabadságharc június közepén még a Kárpátok alatt, a határok mentén indul, de 1704-ben már Bécs alatt nyargalnak a kurucok. A kezdeti felkelés országos mozgalommá szélesedett és nőtt lavinaként országossá.

Pest megye stratégiai helyzete, frontvonalba kerülése figyelhető meg. A megye lakossága újra a hadak útjára kerül, és így érthető Károlyi Sándor jegyzete 1705-ből, mely szerint Aszód, Bag, Dán ...stb ezek mind puszták, a lakosság elmenekült belőlük.²⁹ E megjegyzés azért is érdekes, mert a ránk maradt adatokból kiderül, hogy Isaszeg községből a szabadságharcban résztvett:

Szabó Máté uram seregében :

1. Valkai Mihály
2. Haymás Mihály
3. Horváth János
4. Kaloza István Károlyi Sándor uram eő nagysága ezriben

Összesen: 4 fő^{30.}

Dány községből pedig :

Verebélyi uram seregiben :

1. Veres János
2. Farkas István
3. Sebestyén István

Szabó Máté uram seregeiben :

1. Nagy Márton
2. Bugyi István

3. Nagy János

4. Juhász Mátyás

5. el esvén Szeged alatt Nagy Gergely nevü

Hadnagyok otthon vadnak :

1. Thott Márton

2. Balai Berta

3. Csonka Bugyi

4. Kucsor István

5. Szécsényi Pál Poson alatt maradott

Összesen : 13 fő.^{31.}

E két kimutató azt is mutatja, hogy ebben az időben is még mindig népesebb hely Dány, mint Isaszeg, legalábbis jobban reagál a szabadságharcra mint a szomszédos község. Az előbb említett Károlyi irat szerint a szabadságharc végére már a falu elnéptelenedik újra. Ez nem tart soká. A szatmári béke után viszonylagos nyugalom kelentkezik az országban, ez természetesen megmutatkozik e két község fejlődésében is.

A XVIII. század közepétől / Isaszeg már 1715-től / a Grassalkovich Antal féle, akkor igen korszerűen vezetett birtok része mindkét falu. A gróf igen olcsón jut a falukhoz.³² Grassalkovich gróf korának egyik legjobban és legkorszerűbben gazdálkodó birtokosa, ami érződik Isaszeg és Dány esetében egyaránt. A falvakban természetesen fennmaradnak az elnyomás alapjai, de értékében csökkentek, vagy legalábbis elviselhetőbbek, enyhébbek voltak, mint a többi uradalomban

A gróf akinek hűsége köztudott volt a királynő iránt /

/ Mária Terézia / elsők között hajtja végre az urbérrendezést, illetve elrendeli annak kivizsgálását. A felmérés 1768-ban történik, amelyről eredeti okmány maradt fenn, miből Dány községre nézve sok érdekes adat derül ki. A felmérés kimondja, hogy ekkor még nincs urbárium. Az adó a falutól 1765-ig három esztendeig 150 forint, 1768-ban ez már 200 forintra emelkedik. Ezt a feljegyzés szerint " szokásosan " kétszer szedik. A szőlőmunkát a falu megváltja. / Garssalkovicsh inkább pénzben kérte a szolgáltatásokat. / A szőlőmunkáért harminc forintot fizettek. Ugyancsak kifizeti a község a feljegyzés tanulsága szerint a szőlődézmát is, mely 18 forintot tett ki. Ez összesen 48 forintnyi összeget jelent. Ugyanakkor beszél még a felmérés a rét megváltásról is, melynek összege 36 forint. Az erdőhasználatért ugyancsak kellett a falunak fizetnie, mégpedig elég tetemes összeget : 170 forintot, ha ehhez hozzáteesszük a faizásért követelt vi-szontszolgáltatást, akkor megértjük, hogy a község a későbbi per alatt miért mond le a faizásról, tehát erdőhasználatért fizettek 170 forintot, melyben igaz legeltetési és makkoltatási lehetőségük is volt, de tüzfát kellett vágni és fuvarozni az uraság számára. Ezt igen sérelmezték , mert kitűnik a levélből, hogy míg 1768-ban / -ig/ csupán 50- 60 öl fát kellett vágniuk, addig, már 1768-ban csupán a szentkirályi erdőben 200 öl fát kellett kivágni és elszállítani az uraságnak. Igaz, hogy a gally a falué maradt / csekély vigasz ! / A fuvar - és ez a sérelmes - Hatvanba, sőt Szolnokig irányul

Ugyancsak itt számolnak be a robótról is. Az ur templomot épít a falunak, és ekkor az ott végzett munkát betudja a falu robotszolgáltatásaiba. Különben a falu Hatvanba járt robotolni, és ott három vetőre volt kiszabva az urasági tábla amelyet a dányiaknak kellett művelnie. / Minden munkát ezzel a táblával kapcsolatosah./ Az uraság megengedte a falunak, a távolság miatt, hogy az aratást aratókkal végeztessék el.³³

A levél, illetve a felmérés szerint kitűnik az is, hogy a falu meg volt elégedve - általában - a földesurával, csupán az adó emelése és a hosszufuvar volt sérelmes számukra. Az urbárium nem sokat változtat a helyzeten, továbbra is megengedi a földesur, hogy a falu a szolgáltatásait megválthassa.

A kiállított urbárium, mely nagyon jó állapotban van meg, tartalmazza azokat a szolgáltatásokat, amelyekről felettebb már szó esett, csak lebontja, illetve részletezi :³⁴

Egész telkes jobbágy : 12

Szántó az urbárium szerint : 42 hold

Szolgáltatások : 78 nap igás robot, vagy 156 nap kézi robot.

Kilenced természetben.

1 forint árenda

1 $\frac{16}{32}$ öl fa vágása

1 $\frac{10}{32}$ icce vaj

9 font fonás

3 db kappan

3 tserke

18 db tojás

Féltelkes jobbágy : 16

Szolgáltatásaik :

52 nap igás, vagy 104 kézi robot

1 forint árenda

1 öl fa vágása

6 font fonás

1 icce vaj

2 kappan

3 ~~sz~~ tserke

12 db tojás

Negyedtelkes jobbágy : 40 fő

Szolgáltatásaik :

26 nap igás, vagy 52 nap kézi
robot.

1 forint árenda

16
32 öl fa vágása

3 font fonás

16
32 icce vaj

1 kappan

1 tserke

6 tojás

Zsellérek , akik házzal rendelkeznek : 49 fő

Szolgáltatásaik :

18 nap robot

1 forint árenda

Isaszegnek szintén létezett ilyen urbárium, sőt ott is megtörtént a felmérést az urbárium kiadása előtt, csak ez az idők folyamán elveszett, bár ez urbéri perük alatt hivatkoznak az urbáriumra és a fölmérésre is. Véleményem, hogy éppen az urbárium elvesztése befolyásolta az urbérrendezés menetét és különbözőségét a két község viszonylatában.

A jobbágygazdaságok állása a fentiek szerint alakult Dányban. Rokon vonást mutat a szomszédos Vácszentlászlóval, ahol egy telekre 41 hold jut. Nem szólva a zsellé- rekről akiknek a kezén jelentős birtoktest feküdt. Ez onnan származik, hogy az évek során kiirtott erdők növelték a telekállományt, sőt a telkesek számát is. Az 1770-ben hitelesített földkönyv szerint 54 telkes jobbágy van, sőt a szerződés megkötésekor a telkesek száma : 61-re nő. Ez nyilvánvalóvá teszi azt a tényt, hogy az Urbárium felvételénél a jobbágyok elhallgatták azon földterületüket, amelyek ugyan a kezükön voltak, de a szolgáltatások tekintetében a telekállományhoz nem tartoztak. Ezen úgynevezett maradványföldek később vita tárgyát képezik a perek alatt.

Érdekes különbséget mutat a környező községek egy telekre jutó földterület összehasonlítása is.

ugyanakkor a betelepített lakosság birtoktesteniek elaprózódása igen jelentős / Isaszeg /, amiben alaposan beleszól az a tény is, hogy a Garssalkovicsh uradalom központja " túl " közel esett, így a zsellérmunkaerő foglalkoztatása a majorságban megnövekedik, míg a zárt világu Dány zárkozott világában gondosan ügyel a birtok viszonyokra , azok elaprózódásának megakadályozására, ha nem is sikerrel teljes egészében.

Sándor Pál több ízben tett összehasonlítás, felmérések adatait veti össze az egésztelkes jobbággyokkal kapcsolatosan :„ egésztelkes családfő volt 62, 1 a Komárom megyei Naszályból, 23 a ^HHeves megyei Pásztóról, 10 a Pest megyei Rákoscsabáról. 6 Csömörről, 1 a ^HHeves megyei Vácszentlászlóról..."⁴¹

Vessük össze e felsorolást a mia dataunkkal, akkor megállapíthatjuk, hogy Dány község a közepesnél jobb telekállományu községekhez tartozott, míg Isaszeg a leggyengébbek közés sorolható. Megjegyzem, hogy az 1851-s összeírás 89 zsellért számlál ugyan, de min egyik rendelkezik földdel / kiemelés tőlem / is, de mégis az 1848-s állapotok szerint zselléreknek kell őket tekinteni a birtokuk ellenére.

III. rész :
1848 jeletősége parsztságunk
szempontjából

1848 nemcsak betetőzése volt a megelőző századok nemzeti küzdelmeinek, hanem egyuttal kiinduló pontja is a magyar társadalom polgári átalakulásának. Ahogy Révai József írja : ugrás volt előre a magyar történelemben..."⁴² Első sorban a jobbágyszabadítással és az egyházi tized eltörlésével nyitotta meg a fejlődést.⁴³

Az áprilisi törvények, azon belül is a IX. törvénycikk biztosította a jobbágységek minden váltság nélkül a volt jobbágyszabadításba kerülését, ugyanakkor megszüntette a feudális szolgálatot is. Tehát a jobbágységek földesuri terheit, amelyek körül a reformországgyűlések hosszú éveken keresztül szinte semmiféle eredményt nem tudtak elérni, a forradalom megszüntette egy csapásra. A törvény szavai kifejezetten nem említik, de a földesuri szolgáltatások eltörlésével a jobbágyszabadítás kapta mindazon földterületet, mely használatában volt 1848-ig, és szolgálatot adott érte. Ezzel megszűnt a feudalizmus alapját képező hűbéri földtulajdon. A jobbágységek mégis csupán a földterület szűk 20 %-át bírták, míg a nemesség át tudta menteni szinte a teljes birtokát.⁴⁴

Mint említettem ugyancsak eltörlték a törvények a papi tizedet is / 1848. XIII. Tc. /

Természetesen az, hogy ennek a 1848-as események hatására az országgyűlésen be kellett a nemességnek látnia, hogy a feudális termelési viszonyok nem tartóhatók fent tovább.

Dr. Takács Imre a Magyar Gazdák Szemléjében közli : „... az urbéri viszonyok felszámolását sürgette a kényszeren alapuló, mindinkább előtérbe kerülő, termelés csődje...” Ez a felfedezés a nemesség részéről nem új keletű 1848-ban, hiszen az előbb már elmitett reformországgyűléseken a téma sokszor szerepelt, végülis a forradalomnak kellett bekövetkeznie, hogy a magyar nemesség ne tudja titkon remélt vágyát megvalósítani, mégpegig azt, hogy a jobbágyszabadítást elodázza, a sürgető és égető gazdasági kényszer ellenére is.

Az 1848-s törvények maradéktalan végrehajtására nem került sor. Az ok egyszerű: nem volt rá idő. Az alig megalkotott törvény végrehajtása nem tudta végig elemezni a vitás kérdéseke egész sorát, hisz pár hónap és a magyar forradalom élet - halál harcát vivja, ahol nem éppen a legfontosabbnak tekintették a nemesi vezetők a tagosítások, a legelőelkülönülés stb megoldását. Így ezen kérdések megoldása gyakorlatilag az abszolutizmusra esik. Ujra Takács Imrét kell idéznem : „.....Az abszolút kormány méltányosan járt el a parsztsággal, hogy ez által is győngitse a Béccsel szembe álló passzív ellenállást kifejtő nemességet....”⁴⁵ Ez így szó szerint nem igaz, enyhe tulzás, azonban az avalóság, hogy Bécs visszatér részben ahhoz a politikához, melyet 1831-ben kezdett alkalmazni, de ugyanakkor közeledik is a nemességhez. Így szentesíti az osztrák kormányzat a jobbágyszabadítás lényeges eredményeit, de túllépni egyáltalán nem akar azokon. A bécsi kormányzat egyértelmű célja, hogy megállítsa

megfékezze a parasztság földfoglaló harcát. A parasztság ugyanakkor tovább akarja vinni, ki akarja terjeszteni 1848 eredményeit ; a majorsági, szegődményes parasztok is tömegével tagadják meg a " törvényes " szolgálatok teljesítését.⁴⁶

A császári udvar ebben a kérdésben egyértelműen a nemesség oldalára áll, a nép ügyében csupán arra törekszik, hogy az adófizető képessége - jó Mária Teréziai-i elvek szerint - megmaradjon, és azt kellően ki is tudja használni. Ez abból adódik, hogy egyrészt az uralom alapjaiban néPELLenes, másrészt, hogy uralmát a rendszer igen jelentős számú hivatalnoki karral és hatalmas hadsereggel bírja fenttartani és ennek ellátását egyértelműen a nép vállára helyezik. Ez így jó lemérhető az adóterhek növekedésén. Új adók jelennek meg és a régiek is nőnek, ami éppenséggel a közép és szegényparaszti réteget súlytja legerősebben. Ez az adópolitika lényegében 1849-től kezdetét veszi. Az országra kivetett egyenes és közvetett adók csupán három év alatt 1850 -től 1853-ig 19 522 965 forintról 37 397 107 forintra emelkednek osztrák értékben számítva.⁴⁷ Ezt az adópolitikát természetesen a dolgozó parasztság vállaira tették - ahogyan már említettem is-, és főleg az új adók a közvetett, a fogyasztási adók megjelenése volt súlyos. Adót kellett fizetni a szesz, sör, bor, hús, cukor fogyasztása után, vagyis a mindennapos élelmiszerekre is. Az ebből származó jövedelem 1854-ben meghaladta a 45 milliót, két év múlva 1856-ban már az 55 milliót is.⁴⁸

Ez nagyon súlyos terheket jelentett. Példa rá
P a d u v á n Tógyer aradi-kuriani lakos levele 1861-
ből. Így ír : " Nekem csak egy fertály session volt,
vagyis belső telken : egy magyar hold; külső földeim
két hold rét, és nyolc hold szántóföld, öt különböző
dűlőben ; ... Egyszerre csak jött a főbirói pátens, hogy
1850. évre egy fertályos gazda tartozik fizetni királyi
adóba 50 forintot, községi adóba 20 forintot, váltóban;
mibennünk meghült a vér, mert egy - egy ~~évig~~ 15 é-
vig nem fizetett ennyi adót, robotolni is mentünk ke-
gyetlenül, sokszor hétszámra; elhitették velünk, hogy
ez nem robot, hanem közmunka... dézsmát nem adtunk az
igaz, de fizettünk 8-10 szerez adót, fizetünk százalé-
kot, fogyasztási adót, s így minden öt évben saját jószág-
mat készpénzben kell megvennem. 1852-ben királyi
adóban fizettem 60 forintot, községibe 21 forintot ;
1853-ban királyi adóban fizettem 75 forintot, közsé-
gibe 25 forintot ; 1854-ben királyi adóban fizettem
76 forintot, községibe 24 forintot ; 1855- éven
királyi adóban fizettem 85 forintot, községibe 25
forintot... 1856-ban királyi adóban fizettem 95 forin-
tot, községibe 25 forintot. 1860. évben királyi adóban
fizettem 145 forintot, a községibe 50 forintot, s
így magam s két gyermekemet, nőm, két lovacsám,
egy tehénkém, egy borjum, 30 birkám, 5 sertésem s
tiz hold földem után 195 forintot fizettem váltóban, s
így tiz év alatt kétszeresen annyit, mint kis jószá-
gom velem együtt megér... Ha valami jobbacsát ettem,
fizetnem kellett; ha sertést öltem fizetnem kellett,

ha kis borocskát ittam, habár a magamét is, fizetnem kellett ; a szőlő földek háromszoros adó alatt vannak, mégis, még jövedelemadóval is terhelték. Boldog Isten ! találhatott - e azon uri ember a gyehennában helyet? aki a fogyasztási adót kitalálta ; midőn semmim sem volt, akkor az volt a baj, most 50 éven túl lészen iparkodó gondolkodó lenni, s azt tapasztaltam, hogy fertályos gazda is megélhetne szépen módosul.... de megbántam ezt is, mert ha látják, hogy iparkodásom útján több van, vagy ha látják a Gazdasági Lapot kezemben, rám fogják, hogy könnyen fizetem még a jövedelmi adót is, s kiméretlenül rám rójják..."⁴⁹

E terhekhez még hozzájárul még az ujonccáállítás, és a rosszabb dolog : a katonák beszállásálása is. Gyakran feldúlták a paraszti gazdaság csekély gazdagságát, de erkölcsi életét is.

A felszabadítás megtörtént, de nem volt teljes értékű , ahogyan azt már említettem. A parasztság rétegződése megindult már 1845-ben, azaz meggyorsult az előbb már elindult folyamat. A hivatalos statisztika szerint hazánkban :

624	134	telkes gazda
913	962	szellér családfő van. ⁵⁰

A telkes családfők megoszlása :

40	380	egész telkes
6	458	kétharmadtelkes
281	264	fél telkes

254 160 negyed telkes

41 872 nyolcad telkes

A zsellérek közötti rétegződés :

32 120 földdel rendelkező házas

773 528 föld nélküli házas

108 314 házatlan zsellér

Mindezeken kívül volt még :

193 905 cseléd⁵¹

Bármilyen kritikával is kezeljük a statisztikát, a kép nem változik és az arány a zsellérek száma felé tolódik el mindenképpen. Ehhez járul még az 1848. X.Tc.mely kimondja,hogy a korábban végrehajtott urbéri rendezések, legező elkülönítések többé fel nem bonthatók. ~~BE~~ Ez a szentesíti az előzőkben elvett jobbágyföldek tulajdonjogát a földesurra nézve. Természetesen a majorsági zselléreket ez súlyosan érintette,hisz az uraság kénye-kévére ki voltak szolgáltatva. Gyakran megesik,hogy elkergetik őket, és ezt a törvények is jóvá hagyják.

A földesurak ugyancsak igyekeznek a földesuri terhek, illetve szolgáltatások fenttartására,illetve még a fokozására is. Ha a zsellér nem tudott elég tenni ezeknek a kívánságoknak,akkor hátbaléka keletkezett,amit kiméletlenül behajtanak, akár végrehajtással is.

Természetesen az is a tőkehiánnyal magyarázható,hogy a földesur rá volt szorulva a robotra. Leggyakrabban az

urbért napszámmal, részint " felébb " munkáltatással pótolják. Károlyi György uradalmában például a megszűnt urbéri szolgáltatások helyébe legelők és más földek használata fejében történő munkaszolgáltatás lép. A feles művelés igen elterjedt a magyar mezőgazdaságban. Ahhoz, hogy a parasztság megélhetése biztosított legyen, kénytelen volt az urasági földek, legelők bérlésére illetve használatára. Ez egyenes uton vezet a ledolgozási rendszerhez, annak kifejlődéséhez. Lenin művében olvassuk: "....A magán birtokok saját gazdálkodásának fejlődésével a földbirtokosok számára felmerül az a szükséglet, hogy kellő időre biztosítsák maguknak azt, hogy munkások álljanak rendelkezésükre. Ezért kap lábra sok vidéken az a törekvés, hogy a ledolgozás vagy terményrészesedéssel egybekapcsolt ledolgozás ellenében földet osztanak ki parasztoknak..." 52. A magyar mezőgazdaságra is jellemző ez, hiszen már a fenti példák is igazolják ezt. A cél itt is ugyanaz, hogy kellő időre, amíg a tőkehiány megszűnik, addig bizonyos " ingyen munkaerő " álljon a földbirtokosok rendelkezésére....lényege - írja Lenin - az, hogy a földet a közelben élő parasztok mezőgazdasági eszközeivel műveljék meg, s ez, hogy milyen díjazás formájá mitsem változtat a rendszer lényegén / akár pénzben történik a díjazás, mint a szakmáymunkánál, akár természetben, mint a feles bérletnél, akár pedig földhasználat vagy egyéb használati jogok biztosítása útján, mint a szó szoros értelemben vett ledolgozásnál. / 53

Természetes az is, hogy a fokozott kizsákmányolás fokozott parsztmegmozdulásokhoz vezet. Ezt elsősorban a földhiány okozza. " A parsztok földet követelnek, akarnak, még álmukban is földdel álmodnak és természetesen nem nyugszanak addig, amíg nem kaparintják kezükbe a földesuri földeket.⁵⁴ Az urbéri perek tanulsága szerint szembe szállnak a földesurral, és megpróbálják megállítani földjeik elrablását. Ezen kívül vannak olyan helyek, ahol bérharcok indulnak, vagy egyszerűen megakadályozzák a határ tagosítását. Van, ahol csak katonaság tudja a rendet helyre állítani. Az ujságok tele vannak ekkort ilyenfajta tudósításokkal: " A polányi község a zirci apátság, mint illető földesur által vont határaikat betemetvén... ennek szükség esetében karhatalommal kiásása határozatott. Kun Géza főbíró június 26-án 40 pandur s három katona kíséretében megjelent s az illetőket felvilágosítva s engedelmességre intve, azon nyilatkozatot vevé, hogy másnak reggel készek lesznek a kérdéses árkot felásni. Azonban az éji bujtogatásra másnap reggel dorongokkal felkészült sokaságtól fogadatott s minden felhívás sikertelen maradt, sőt egy ablakból lövés is történt, mely célt tévesztve egy nőt halálosan is talált. Erre a nép a pandurokra rohant, két ember~~x~~ egyenesen a főbíró~~t~~ akarta megtámadni, de két pandur mindkettőt halálosan leütötte, mire az ingerültség még tüzeesebb lévén - a pandurok lőttek... A főbujtók befogadtak s a megye végzése végrehajtatik. "⁵⁵

Maga a Köznemesség is kimutatja igazi arculatát, a -

mikor Bácsseel szemben a passzív ellenállás politikáját folytatja, de ha földjeiről van szó, úgy szívesen veszi igénybe a megszálló német katonaságot is.

Az örkenyuralom munkaerőgazdálkodásának egyik jellemző eszköze a telepítések folytatása lett. Mivel a szabályozások miatt szabad földterület állt kezdetben rendelkezésre, a telepesek nyolc holdnyi területet kaptak. Később az a földterület házhelynyire zsugorodott össze és a telepítés azt a célt szolgálta, hogy a földbirtokok számára legyen elegendő munkaerő. A később keletkezett 1873 / XXII. Tc. szerint nemcsak földhöz nem akarják jutatni a szegényparasztoakat, de a meglévő telepítvényekből is kiforgatni akarják, megfosztani az önálló gazdálkodás lehetőségeitől, hogy minél több közülük agrárproletárrá váljon és így a nagybirtok olcsó munkaerőhöz jusson !

Térjünk vissza e rövid áttekintés után az 1848-s törvények 9. törvénycikk 3.§-ra : Olyan helyeken, hol eddig urbéri rendezés vagy legelő-elkülönzés még meg nem történt, a faizásra és legeltetésre nézve az eddigi gyakorlat továbbra is megtartatik.⁵⁶

Elvileg általában az volt a szabály, hogy a volt földesur és a volt jobbágy között minden közösséget meg kell szakítani. Ezt elkülönítéssel, vagy megváltással hajtották végre. A földesurat kötelezték arra, hogy erdejéből egy bizonyos részt átadjon a volt urbéresének, amittől fogva saját tulajdonaként szerepelt. Az 1853. márci-

usi 2-án kelt császári pátens szabályozza az erdő illetőséget is többek között. A parasztok részére kihasítandó erdőrészt törvényesen a maximum és minimum határai között szabályozták. Minden nyolc házas zsellér részére 1 teleknyi illetőséget szabtak ki. Az elv az volt, hogy egész telek után minimumként 2, maximumként 8 holdnyi területet hasítottak ki a parasztoknak. A jogos failletéket csak akkor volt ~~xxaxx~~ köteles a földesur kiadni, ha a parasztok kötelező viszontszolgáltatásokat is vállaltak. Természetesen, hogy visszaélések történtek.

Az előbb említett minimum semmikép sem volt elegendő, sőt a maximum is ép, hogy fedezte ezt. Az Erdészeti Lapok írja: "A törvény eredeti telek mennyisége alapján határozza meg a failletéket, a szétdarabolt telek állományok mellett -különösen télen- a maximum sem volt elegendő." Mert ha egy telken több család élt, akkor közös volt az 1 telekre jutó failleték is.

Hasonló volt a legelőhasználat is. Természetesen nem elégítette ki az igényeket.

A tagosítást elrendeli az urbéri pátens is. Vizsgáljuk meg most a régi módszereket, illetve azok különbségeit:

1./ A régi módszer minőségileg három osztályba sorolja a földeket:

a./ legjobb	=	1.200	négyszögöl
b./ közepes	=	1.600	négyszögöl
c./ gyenge	=	2.000	négyszögöl.

Az egyesség a fölbirtokos és jobbágy között elméletileg a birtok nagysága arányában egyenlően részesültek a különböző földekből. Itt hiba keletkezett : a határ összterülete többet mutatott, mint amennyi a valóságban volt.

Példaként :

Egy falu határa 3 birtokosé. Közöttük osztlik meg a terület.

Az össz földmennyiség 500 holdnyi = 600 000 négyszögöl.

Ebből :	A birtokosé	100	kh.
	B birtokosé	200	kh.
	c birtokosé	200	kh.

Ha a minőségi osztályzést a fentiek szerint végzik el, akkor a birtok megosztás a következő :

A birtokos 100 hold	I. osztályzatu	= 120 000 öl
B birtokos 100 hold	I. osztályzatu	= 120 000 öl
100 hold	III. oszt-u	= 200 000 öl
C birtokos 100 hold	II. oszt.	= 160 000 öl
50 hold	I. osztályzatu	= 60 000 öl
50 hold	III. oszt-u	= 100 000 öl
összesen öleken		= 760 000 öl

A határ nagysága ugyanakkor csupán 600 000 öl. Az előbbi összeredmény pedig 160 000 öllel többet adott, így tehát a tagosítást elvégezni nem lehetett, mivel annyi föld a példában szepeplő határban nem is létezett.

Az új módszer ilyen szempontból már nem jelent problémát. A földek itt is osztályzat alá kerülnek, de pénzérték szerint is különbség volt közöttük :

$$A = 80 \text{ Pft}$$

$$B = 50 \text{ Pft}$$

$$c = 30 \text{ Pft}$$

A jobbágYTELEK nagyságát a pátens kiszámolja, mikor ki mondja : " az urbéri jobbágy - és az urbéri zsellértelkek törvényes mértéke, az eddig urbéri törvények által meglévén állapítva, ezen határozat minden urbéri tárgyalásnál színór mértékül szolgál." ⁵⁸ A föld minőségéhez mérten továbbra is 16 - 40 hold a földterület, számolva 1100, 1200, 1300 -s négyszögölekeben.

Ahogy már említettem a tagosítást nem szívesen fogadták a parasztok. A fél és negyedtelkesek főleg, hiszen régi módon gazdálkodtak és felszerelést nem tudták a követelményeknekhez mérten megszerezni. A földesur amikor rájött arra, hogy a tagosításból haszna származik sürgeti a tagosítás megvalósítását, akár erőszakkal is.

A legelő és erdő elkülönítést , valamint a tagosítást két módon lehetett végrehajtani :

1. megegyezéssel ;
2. urbéri perrel.

Míg a dányi esetről a megegyezéssel történik a tagosítás és a határ lerendezése, addig Isaszeg esetében hosszasan tartó pereskedéssel alakul ki a határ birtokrendje. Ez a következőképp alakult :

IV. rész :

Isaszeg község urbéri pere

1851 - 1867

Isaszeg község a Grassalkovich féle Gödöllői Uradalom része volt. A család tönkre menése után az uradalom tulajdonjogát gróf Viczay Károly vette meg. 1851-ben tőle a birtok báró Sina György kezébe kerül. Az urbéri per az ő idején veszi kezdetét.

A báró 1851-ben /szeptemberében/ keresetet nyújtott be a gödöllői Járás Biróságához. Ebben a keresetlevélben előadja, hogy Farkas János isaszegi bíró az általa a pusztai szőlőket bíró isaszegi lakosság semmilyen adót nem fizet, 1848 óta szünetel a haszonélvezet. /59/

Idézem a keresetlevél pontos szövegét:

"Isaszeg helységének lakosai elhagyott szőlőket egyéb természetmények alá birna a Grassalkovich hercegséghez tartozott isaszegi birtokbul, mely szőlőktől s illetőleg ezen pusztai szőlőkbe vetett termésből vagy dézsmát adta, vagy külön egyezés szerént adóztak, azonban 1848 évtől már nem is adtak semmit a haszonélvezetért. /60/

A báró itt mint felperes kéri a bíróságot, hogy kötelezze Isaszeg lakosságát, hogy fizessék meg a kárát és perköltségeit, és ügyvédjeinek járó díjat is.

Itt nincs másról szó, mint a munka vagy terményjára-dék bírósági uton való követelése. A kor jellegzetességéhez tartozott. /V. ö. előző fejezettel/

A bíróság a per tárgyalását még azon év szeptemberében megkezdi és döntést is hoz. A döntés a következők szerint történik:

A tárgyalás védőbeszéddel kezdődik. /Isaszegi Csánádi Ferenc ügyvéd képviseli./ Eszerint a felperes az egész Isaszeg lakosságát pereli, pedig a puszta szőlőket nem az egész lakosság birja. Azonkívül - akik ellen a pert indította - és folytatja nem az isaszegi bíró, hiszen a helység bírása nem képviseli peres ügyekben az egész lakosságot, hanem meg kellett volna nevezni azokat, és a tárgyalásra beidézni. A báró a keresetet azért indította, hogy a puszta szőlőkbe vetett termények felerészét az isaszegiek néki adják, de ez nagyon hiányos kereset, ugyanis nem mondja ki: "Mennyi holdat érint? Milyen terményekről szól? A termények termését vagy vetőmagját érti-e? A termésnek vagy vetőmagnak mily quantumát kívánja felezni? Mennyi a quantum amit követel?"

A felperes báró keresetének jogcímét nem mutatta ki pontosan, mert: "Grassalkovich hercegség Gödöllői Uradalmi birtoka megszerzésével nyert jogánál fogva..." kezdi pörét. Márpedig az urodalmat nem Grassalkovichtól, hanem gr. Viczaytól vette meg. /61/

Ezt a tényt a felperes ügyvédje Bartal János is a későbbiek során elismerte.

A felperesi jogcímet így az alperes ügyvédje megszüntette /megdöntötte azt/. Ugyanis kimutatta, hogy báró Sina György, kinek keresetlevele 1851 szeptember 6-ról szól, ekkor még nem volt jogos tulajdonosa az uradalomnak. Azt 1851. október 30-án adták át, sőt az átadás csak december 8-án keltezett leköszönő levél által vált teljesen törvényszerűvé. Szeptemberben tehát sem a Gödöllői Uradalomnak sem avval netán megvásárolt jogoknak birtokában nem volt a felperes, mégis bíróság útján követeli a puszta szőlőkbe vetett termények felét, annak ellenére, hogy az 1848-as áprilisi törvények minden urbéri szolgáltatást eltöröltek egyszer s mindenkorra. /62/

Az alperes község tagadja, hogy a puszta szőlők valaha is a Gödöllői Uradalomhoz tartoztak volna. Márpedig az egész Isaszeg és határa a fenti uradalom tulajdona. A volt jobbágyok birtokait szintén innen kapták, ami később saját tulajdonukba ment át.

Mégsem lehetett a falu bármennyire is állítja - a nevezett puszta szőlő a falu birtokában, az az uradalmi birtokhoz kellett, hogy tartozzon, ezt bizonyítja, hogy Isaszeg urbáriumában semmiféle szőlő nem szerepel, tehát szőlőföld nem lehetett. Ezt bizonyítja az 1817-ből származó dézsma lajstrom. Későbbi időkben pedig a termésből

egyezség szerint elégitették ki az uradalmat. /63/

Felperes ügyvédje ezt igyekszik bizonyítani. Kimutatta az 1848 előtti egyezkedések a régi idők szőlők termésdézsmáját illetőleg a helyi előljáróság és a tisztartók között történtek. Az alperes elveti azt a felfogást, mely szerint az egyes birtokosok által fizetendő dézsma közösségi ügy lenne.

A dézsma magánteher, illetve magánkövetelés, ezzel tartozni csak az egyén tud, tehát a falu közösségét nem érinti. /64/

Az elmúlt időkben ha az előljáróság szedte is be a kötelező dézsmát, ez szerződési megegyezéssel történt mindkét részről. Mivel az uradalom 1851-től és nem előtte lévő évekről ilyen szerződést felmutatni nem tud, ergó a követelés ilyen felvetése nem jogos. /65/

Báró Sina Györgyre is vonatkozik, hogy egyáltalán nem vette figyelembe a szolgáltatások eltörlését. A báró úgy vélte, hogy ha 1848 előtt járt, miért épp ő legyen az, akit ettől megfosztanak 1848 után. Gr. Viczay még csak jobába sem jutott ezen adószedés, mivel Isaszeg ezen szolgáltatása nem 1848-tól hanem 1818-tól megszűnt. Tehát nemcsak gr. Viczaynak nem volt joga ezen a téren, hiszen ez még Grassalkovich hercegnek sem járt az uradalom eladása idején,

a báró tehát semmiképpen sem vehette meg ezeket a jogokat, mivel semmiképpen ez nem illetheti meg.

Említve volt az a tény, amelyben az alperes tagadja, hogy a pusztá szőlők valaha is az uradalomhoz tartoztak volna. Felperes ügyvédje állítja, hogy a földesur a volt jobbágy birtokát sértetlenül hagyta, sőt azt is, hogy "... a helységnek van erdője s abban elegendő vágni való fája, valamint legelője is van. /66/

Alperes ügyvédje mindezt cáfolja, mert sem erdője, sem legelője nincs a községnek, ahol a faizást birná, vagy állatait legeltethetné.

A legelőt annyira elegendőnek állító felperes, amely szerint egy telekre 8 ökör, 4 tehén, 5 ló, 135 birka és hat sertés volt megengedhető. Ilyen legelőnek Isaszeg nem volt birtokában, hiszen akkor nem bérelte volna a legelőt, melyért súlyos szolgáltatásokat kellett fizetni. Legelő nem volt tehát, de volt függő legelői per. A legelő pörben a megye levéltárából egy 1768-ban kelt okányból kimutatták: "... az előtt az /isaszegi/ határban az uraságnak majorsági nagytáblái voltak, melyeket a jobbágyság mivelt. De tagositani kíván a helységet, azokat a jobbágyság számára engedte és ökonómiáját Kartali pusztára transzferálta. Annyira, hogy neki Isaszegen a volt jobbágyság neki nem is

robotolhatott, hanem szolgálatait Kartalon, Kakucson, Gödöllőn, Hatvanban végezte. /67/

"Isaszeg urbáriumában a telki állomány kiegészítő részül bejegyezve semmiféle szőlő nincsen. Tehát az elhagyott puszta szőlők egyenesen az uradalom birtokához tartoznak." Tehát nincs urbéri szőlő, ha csak az a telki állomány kiegészítésül adva nincsen. Ilyen levét az 1836.

V. tc nem szentesített" Felperesnek nincsen kellő bizonyítéka azt állítani, hogy: "Isaszeg lakócai a puszta szőlők terméséből dézsmát adtak, vagy külön egyezség szerint adóztak." /68/

Erről külön szerződések nincsenek, mert ez a peranyagban is elő kellett volna fordulni, és az fel nem lelhető. Éppenséggel a felperes biztosan - amennyiben birtokában van ilyen, akkor a bizonyítékok között feltétlen szerepelteti.

Az alperes bizonyítékok hiányára hivatkozik és kéri a kereset elutasítását.

A Járásbiróság mindkét fél meghallgatása után meghozta az ítéletét. A bíróság a felperest elmarasztalja, mert alperes Farkas János, mint Isaszeg bírója ellen helytelenül indított keresetet, ezért az alperesi költségeket is a báró kénytelen vizetni. /69/

Isaszeg felháborodva a megnyert peren a faizás ügyében

indit új pert. Keresetlevelükben kimutatják, hogy saját erdejük volt urbérkönyv szerint, melyből tüzi faizást gyakorolhatták. Ezt az uradalom inspektora is elismerte. Ezt bizonyította továbbá az uriszéki tisztiszéki végzés is. Ezt az erdőt saját részére az uradalom letiltotta, ugyanis csemeteültetés céljára használta fel.

Az urbéri faizást az Uradalom 1770-ben a következőképpen szabályozta: minden egész házhelynek hatökrös 8, félnek 4, egy-egy zsellérnek 2 szekér fát rendelt. Az urbéri javadalmakért az egykori utbér szerint szolgáltatokkal tartoztak; fuvarral. Az uradalom az előbb említett ítélet ellenére 1845-ben az azt követő években az isaszegiek nem kaptak fát, holott Gödöllőre fát szállítottak.

1848-as IX. Tc valamint 1850 április 5-ről keltezett kormánylap VII. /44. számában olvasható rendelet, megerősíti a fenti törvénycikket. Örökre törli a szolgáltatásokat.

Az isaszegiek kérik a Járásbiróságot, hogy kötelezze báró Sina Györgyöt, hogy az elmulasztott járandóságot viszszaemőleg adja ki.

A per alatt a feleket ugyanazon ügyvédek képviselik.

A bíróság, mint minden esetben, most is az alperes hallgatja meg, jelen esetben az uradalmat képviselő ügyvédet.

Ő előadja, hogy báró Sina György 1851-ben szerezte meg az Uradalmat. Felperes község pedig 1845-től követeli a fát, amikor nem is b. Sina Simon volt a tulajdonos. A bíróság kötelezheti az alperest, de csupán az 1851. évtől. Felhozza még az ügyvéd: "... azért ad az uradalom Isaszeg községnek saját pusztabeli Tápió- Szt. Györgyi erdeiben található száraz és magtalan fákból telkenként 8 szekér faizást, hogy azért egy egész telek 2, fél telek 1 öl fát vágni és Gödöllőre szállítani tartozik... A határbéli erdőket a nép annyire elpusztította, hogy csak kevés berekből állott" /70/

Az ügyvéd a továbbiak szerint így folytatja: Ebből kitűnik, hogy a faizás contractualis volt. Vagyis a faizás csak szolgálat ellenében járt. Felperes község megtagadta a szolgáltatást - mondván, hogy azt az 1848-as törvények eltörölték. Ugyanakkor a kormányrendelet kimondja, hogy a faizás összekötött kötelelességek is megmaradtak. Isaszegnek 1848 előtt is szolgáltatással járt a faizás, tehát ezután is így kell gyakorlatban tartani. Az ügyvéd ragaszkodik a törvényességhez. /Törvényesség persze itt az uradalom érdekeit védő dolog, ugyanis a munkaszolgáltatás megmaradásáért harcol./ Miután a nevezett község 1851-ben megtagadta a szolgáltatást, ezért az Uradalom a faizást

nem adja ki. Kéri a felperesek elmarasztalását. /71/

Isaszegen a második per alatt katonák voltak elszállásolva, és a községnek kellett gondoskodni az ellátásukról. A felperes ügyvédje kéri a bíróságot, hogy legyen méltányos a községgel, hisz elég súly van a vállukon a katonatartás miatt, és hozzáteszi, hogy ezért a kevéske faizásért is harcolnia kell.

A község nem a faizás szabályozását kéri, hanem azt, hogy az őt illető résznek továbbra is birtokában maradjon.

A báró ezzel vádolja a községet, hogy jogtalanul követeli a faizást - ugyanakkor ő is jogtalanul követelte a tartozásokat az isaszegi urbéres szőlők után, annál inkább, mivel azok a földek nem is léteznek. - A község jogtalanul semmi esetre sem lép fel, mert a bárónak tudomása van az uriszék ítéletéről és a tisztiszék végzéséről, mely elismeri a törvény szerint, hogy a nevezett községnek jár a faizás. A báró mégis úgy igyekszik magyarázni ezt a tényt, mintha a község faizás contractuális és majorsági volna - ezek pedig való igaz az 1848-as törvények szerint továbbra is fentmaradtak.

Isaszegnek 1770 május 28-án kelt urbérében a 3. pontban benne foglaltatott, mely szerint a község urbéri erdőt kapott. Ugyancsak 1770-ben a faizásra megengedett erdő-

rész elfogyott, főleg a jövedelem növelésére és a szükség-
letek kielégítésére. A lakosság tehát nem vandál módon pusztította ki az erdőt, ahogyan ezt a báró állítja. Az urbérben foglaltak szerint az uraság mindenkor köteles volt a faizást adni. Ezt mutatja Grassalkovichnek 1770-ben írt levele az isaszegi lakosokhoz. Ebben engedélyt ad, hogy Szt. György pusztán kárpótolják magukat. /a faizásra nézve/ Minden egész telkes 6 ökrös 8-8 szekér, féltelkes 4, zsellérek pedig 2-2 szekér fát vihettek. Ennek fejében fát kellett vágni és fuvarozni Gödöllőre - viszontszolgáltatésként. A szolgáltatásokat emelték, az 1773-ban felülvizsgálják az urbériséget, de változást nem tettek benne. Az előbb említett urbér mondja ki: "...Mivel az isaszegiek a szerződéstől elesvén nem akarják az ölfát Pestre szállítani, csak Gödöllőre. Az uradalom így nem 6, hanem 4 szekér tűzifát adott" /72/ Az uradalom tehát nem 8, sőt csupán 4 szekér tűzifát volt hajlandó adni.

Az uradalom különbséget tesz szerződéses és nem szerződéses egyezség között. Szerződésesen vagy javadalmi, amikor Pestre vitték a fát - tehát, az isaszegiek, mivel csak Gödöllőig szállították a fát, nem szerződéses, hanem urbéri kellett, hogy legyen - a 48-as törvény viszont az urbér valamennyi terhét megszüntette. Ebbe bele kellett

volna esni isaszegiek faizási ügyének is. Ezt az előzőekben már említett 1850. április 5-én kiadott 44. sz. rendeletben is benne van:

"Fölséges királyunk atyai szándékánál fogva, mely az 1843-i IX. Tc-ben és a márciusi alkotmányban megszüntettek és örökre el vannak törölve, melyek az előbbi földbirtokosok és az előbbi jobbágyságok urbéri viszonylataiból eredtek. Melyek urbéri birtok után szolgáltatottak, mely végre az urbéri tabellába bejegyeztek és az 1836. VII. Tc-ben megneveztetnek."

A faizási szolgálag pedig ilyen volt. Eltörlését tehát Isaszeg jogosan követelte. Még a báró kifogásai sem változtattak az ítéleten. Hiába akarja a báró kétségbe vonni a Gödöllői Járásbiróság illetékét, valamint hiába kér a falu ellen patvar-sági büntetést. A bíróság ezt alveti és kötelezi báró Sina Györgyöt, hogy az isaszegi volt urbéres telkeket bíró volt jobbágyságoknak és zselléreknek - mint felpereseknek - a keresetle-vélben említett számaránynak megfelelően a szekérgallyfát, mint egykori faizási javadalmat szolgáltatassa ki évenként. Ezért a faizási használatért a báró egykori kötelezettség alapján Isaszeg telkes és zsellér lakosaitól sem ölfavágási, sem fehérvágási viszonzatszolgáltatást nem követelhet. A bíróság csak 1851-től kötelezte, mert ettől volt a birtokhoz tulajdonjoga. Mi indokolja, hogy a bárót a bíróság elmarasztalja? Ezek az indokok a következők:

- a/ Azt, hogy felperes községet urbérileg illeti a faizás a keresetlevélhez másolatban csatolt urbárium igazolja 1770-től. A Gödöllői uriszek és az uradalom főtisztje is elismeri ezt a tényt, valamint azt, hogy a községnek ehhez joga van.
- b/ Melyért az alperes viszontszolgáltatást nem követelhet.
- c/ Mert a 1849. IX. Tc. minden, az urbéri és azt pótló szerződések alapján addig gyakorlatban volt szolgálatokat örökre megszüntetett. /73/

Mint már fentebb említve volt, az uradalmat báró Sina György 1851-ben vette meg, így érthető, hogy a bíróság ettől kezdődően állapította meg a fa kiadását.

Ezzel le is zárult volna a faizási per, ha a báró belenyugszik a döntésbe.

Ez nem így történt.

Báró Sina György fellebbezett a Kerületi Főtörvényszékhez, és kérte az ítélet megváltoztatását. Az alábbi indokok alapján fellebbezett:

1/a Az urbéres erdő elfogyott, a lakosok maguk pusztították és adták el a szomszéd helyiségbelieknek. A földesur nem tartozott nekik tovább faizással.

2. A faizás contractuális volt. Ez kitűnik abból, hogy a földesuri dekrétumban kikötött szolgálmányok az urbéri rovat szerinti szolgálatnál kétszer nagyobb. Ha a faizás urbéri lett volna, ez sem a megyének, sem a Helytartó Tanácsnak nem lett.

volna szabad eltérni.

3. A faizás szerződéses volta abból is kitűnik, hogy a fakiszolgáltatás mennyisége koronként változott. Egyszer 8, más-kor 6 szekér volt. Amikor a szolgáltatások terhesebbek lettek a felperesek megtagadták azt, ezzel kizárták magukat a faizás használatából.

4. Az 1848. évi törvények a faizást módosítás nélkül a korábbi állapot szerint hagyták meg.

5. Nem lehetett felpereseknek 8 szekér faizást itélni, és pedig:

a/ azért, mert annak folyamatos gyakorlatában nem voltak. Keresetlevelükben, illetve ahhoz csatolt iratban nyíltan kijelentik, hogy a 8 szekér fa csak szerződésileg illette meg őket.

b/ mert az 1848. IX. tc. a faizást az addigi gyakorlat szerint hagyta. /74/

A báró fellebbezésére 1853-ban hozott ítéletet a Kerületi Főtörvényszék. Az ítélet a következő:

"A Járásbiróság ítéletét azzal a változtatással hagyta helyben, hogy alperes a faizási javadalom kiszolgáltatása alól a multa nézve felmentik, a jövőre pedig annak kiadására akkor kötelezhetik, ha felperesek a faizás használatáért ölfa vágási és fahordási viszontszolgáltatásokat tesznek. /75/ /Kiemelés: Ujfaludi/

Ezzel az ítélettel zárul a faizási per, amelyet végső soron az uradalom nyer meg, hiszen ezzel az ítélettel biztosította a favágás és fahordást, mint szolgáltatást. Bizonyíték ez az előzőkben /V.ö. 16 lappal / leirt ledolgozásra.

Ezzel az ítélettel bár Isaszeg vesztesként került ki, de mégsem adja fel a harcot. Ujra felperesi keresettel él, és ez újabb pert jelentett a báró ellen. A per tárgya: "Az isaszegi határban ugynevezett szarka-berki és kikástói erdőbeli legelőknek az uradalom foglalás alóli mentesítése iránt. /76/

Ez a peranyag a következőket terjeszti elő: A helységnek elegendő legelője volt. Az 1770-i urbérkönyv bizonyítja ezt. Annyira elegendő volt a legelő, hogy egy egészszelkes gazdának ló, tehén, ökörben 17 nagy, juhokban és sertésekben 141 kis marha tartását engedte meg az uradalom.

Ha egy nagy marhára a határunkbeli sovány legelőkön csak a 2 hold vétetik, egy marha helyett meg éppen 10 db kis marha számittatik, s nálunk ekkor megvolt 35 és fél telek után 2202 - az 1789-ben történt jobbágy szaporitással most meglévő 56 egészszelek után már 3400 holdnyi legelőnél nagyobb igényelt. /77/ Ebben nincs benne: a zsellérek, az uradalmi fő és altisztek valamint a szegődményesek marhái.

A községnek urbéri legelő gyanánt a határban található minden gyep földet és erdőtért átadatott az uradalom. Ilyen módon jutott a helység a Szarkaberek és a bikástói erdőségekhez. Ez a terület mind Grassalkovich, mind gr. Viczay idején a háborítatlanul a község kezén voltak. Az új tulajdonosoknak találta elődei engedékenységet és a fentebb említett erdőbeli legelőket

lefoglaltatta az uradalom számára.

Az 1848-as törvénykezés alapján nagy érvágást jelentett a földesuraknak. Természetesen megpróbálták kárpótolni magukat. Területeket rabolt el, ahogy Isaszeg esetében is kitűnik. A volt jobbágnak nem marad más hátra, hogy per útján szerezze vissza jogosan járó földjeit.

A per folyamán megpróbálkoznak egyezségeket kötni. 1856-ban létre is jön egy egyezés, de csak a község kisebbsége a volt jobbágyok és a földesur között. A célja az lett volna ennek, hogy a tagosítás ennek alapján létrejöjjön illetve meginduljon. Ahhoz, hogy ez az egyezés létrejöhessen a lakosság többségének beleegyezése szükséges. Az egyezséget a kisebbség tudtával a község ügyvédje kötötte /Kováts Károly/ Lits Antallal, aki az uradalmat képviselte. Az egyezés csupán az uradalom érdekeit nézte, mik a faluban csak a kisebbség érdekei szerepeltek. A helység többsége nem is fogadta el az egyezséget, és Kováts Károly ellen keresetet nyújtottak be a Gödöllői Járásbirósághoz. Az kivizsgálta az ügyet, és az ügyvéd ellen bünvádi eljárás indult. Természetesen nem képviselte a községet tovább. A lakosság pedig per útján kérte a tagosítást.

Ez a per, amit az isaszegiek a legelőelkülönítés tárgyában indult, nem folytatódott le, mert közben Báró Sina György meghalt. Örököse fia, báró Sina Simon lett.

A fiatal báró folytatta apja félben hagyott idejét. Természetesen nem itthon él, a levelek is Bécsbe címzettek. Ügyvédje útján keresetet nyújt be a bírósághoz, az isaszegi ügyben. A keresetet bár ő nyújtja be, mégis alperes marad, mivel a község keresetlevele előbből származik.

A báró keresetlevele a többek közt így hangzik:

"... kérem az urbéri per tovább folytatását, az egész határ urbéri rendezését, tagosítását és a jobbágy birtokállományoknak e határbeli elkülönítését. Erre vonatkozó törvények, rendeletek értelmében törvény útján eszközölni, és kérem egyszersmind a maradék földek váltságát, mely a volt jobbágyság kezén találtatni fognak. Továbbá a foglalkozásoknak - hová előbb tartoztak - visszacsatolását. Ugy szintén minden nem urbéri természetű földek engem illető kárpótlások eránti jogaim megítéltetni. /78/

A báró még apján is tultesz a követeléseivel. Pedig nagyon szeret a nagy adakozó képében tündökölni. Néhány ujságcikk ékesen bizonyítja azt, hogy csupán a saját parasztjaival kiméletlen. A Gazdasági Lapokat minden gazdasági tisztjének járátja. 1877-ben hazai célokra 3000 pft-ot ad, melyből majdnem minden közintézmény részesül. Támogatja a falusi iskolákat. E célból birtokot adományoz Dányon, de Isaszegen is. "Uradalmi mintaszerűek, gazdaságvezetése kiváló" - írja róla a Vasárnapi Lapok. Az sem közömbös, hogy az ő gazdatisztjei és cselédei kaptak a legmagasabb bért

Magyarországon. A bárónak el kell ismerni, sok pozitív vonása volt, de alapvetően nagybirtokos és ahol egy mód volt rá, ezt a birtoktestet növelte, ha másként nem, hát saját parasztjai kárára. Ezt bizonyítja a Kerületi Főtörvényszék immár végleges határozata, amely elméletileg lezárta az urbéri pert. Ime a határozat:

I. "Urbéri egyezség báró Sina Simon képviselője Lits Antal és az isaszegi volt urbéres község képviselője, Fitos Ferenc között 1863 január 21-én.

1. Isaszegen 55 urbéres telek és 84 házas zsellér vétetett kárpótlás alá.

2. Mária Terézia urbér szerint a község a II. urbéri osztályba soroltatott. Egy egész telek, valamint fél és negyed telek a következő mennyiségben fog kiadatni:

A/ Belsőség	1 hold
B/ Szántó	26 hold
<u>C/ Rét</u>	<u>8 hold</u>
Összesen	35 hold

A belsőség, a szántók holdját 1200 négyszögöllel a rétet, pedig 1.000 négyszögölével adják ki.

55 urbéres telek után összesen 1.925 hold föld kerül kiosztásra.

3./ A házas zsellérek telki állománya a telekkönyv szerint történik.

4./ A község mint testület a következőkben részesül:

A/ Belsőség		<u>992 hold</u>
		1200
B/ Szántó	45	<u>349 hold</u>
		1200
C./ Rét	33	<u>281 hold</u>
		1000

5./ A község jegyzői hivatala után járó 15 $\frac{797}{1200}$ hold kiegészítettik:

A/ Belsőség		<u>880 hold</u>
		1200
B/ Szántó	17	--- hold
C/ Rét	-	-

6./ A község Római Katolikus lelkeszi hivatalnak kap:

A/ Belsőség	2	$\frac{1150}{1200}$ hold
B/ Szántó	27	$\frac{939}{1200}$ hold
C/ Rét	6	$\frac{20}{1000}$ hold

7./ A Római Katolikus kántos és tanítói hivatalnak járó:

13 $\frac{946}{1200}$ hold kiegészítést nyer.

A/ Belsőség	1	$\frac{34}{1200}$ hold
B/ Szántó	15	$\frac{221}{1200}$ hold
C/ Rét	1	$\frac{816}{1000}$ hold

8./ Harangozó A. B. C. alatti járandósága: $8 \frac{6000}{1200}$ hold

a felesleg éjjeli örök és sirások között osztandó fel. A felesleg: $4 \frac{331}{1200}$ hold

9./ Legelőből egész telek után holdját 1200 négyszögöllel számítva 14 holdat állapít meg és kiadatik:

a/ 55 urbéres telek után	770 hold
b/ 84 zsellérre /házas/ nyolcat véve 1 teleknek $10 \frac{1}{2}$ t. után	147 hold
c/ Rom. Kat. Lelkészi Hivatalnak	14 hold
d/ Rom. Kat. és tanítói hiv. /féltelek után/	7 hold
e/ Jegyzői hivatal után féltelekre számolva	7 hold
Összesen:	945 hold

10./ Fentieken kívül ki fog adatni 1200 öles holdakban:

a/ Templom részére $4 \frac{476}{1200}$ hold helyett
5 hold

b/ Iskola részére, tanszerek, ösztöndíjakra jövedelmező: 10 hold

c/ Faiskolának 1 hold

d/ Agyag gödörnek 1 hold

e/ Temető nagyobbitására 1 hold

Végre megjegyzendő, hogy miként a Szarkaberkli erdő részben minden irányban beszántások illetőleg foglalások történtek, melyek az erdő mesteri szabályok szerint egyenes vonalakkal kijelölendők. /79/

11./ Faizási haszonvételek kiadatnak erdőben holdját 1200
öllel számítva:

55 telek után 220 hold

84 házas zsellér nyolcat

véve egy telekre lo $\frac{1}{2}$ t. 42 hold

Összesen: 262 hold

12./ A hitelesített telekkönyv szerint $687 \frac{961}{1200}$ hold ma-
radvány földet az illetők természetben váltják meg. Telkenként
6 holdat és ez így összesen 330 hold. A maradék $357 \frac{961}{1200}$ holdat
váltság fejében az uradalomhoz csatolnak! /Kiemelés: U. L./

II. Isaszeg községben a telkesek, zsellérek és szabadosok föld-
jeinek az egyezség értelmébeni kihasításáról 1863. február 2. /80/

Ki fog adatni:

1. A telkes gazdák részére bel- és külbirtok:	3.035,000 h
2. A zsellérek számára belsőség és külsőség:	212,377 h
3. A szabadosok bel- és külterülete:	192,692 h
4. Az egyezség 10. pontja szerinti ajándékokra:	19,000 h
5. A telkesek és zsellérek erdőbeli illetménye:	262.000 h
6. Utak, dűlőutak pótlására:	10.000 h
Összesen:	3.721.069 h

Ezen birtok kiadásának megoszlása:

I. Beltelkekben	198,705 h
II. Kül. szántóföldekben	1.941.196 h
III. Kaszálókban	365.410 h
IV. Legelőkben	615.663 h.
V. Erdőkben	600.095 h
	<hr/>
	3.721.069 h.

Gödöllői földesuraság és Isaszeg község közötti urbéri rendezésben a szolgálatok és faizási haszonvételeknek megfelelő erdő területekre nézve: /81/

A becslés három kulcs szerint történt:

a/ A község által állított haszonvétel

b/ A földesuraság által elismert szolgálatok és viszontszolgálatok

c/ A földesuraság kezén lévő szerződés szerint

A község által állított haszonvétel:

Minden talkes gazda kapott évenként 8 szekér tűzifát = 4 öl.

4. f. 30 összesen 17 f.20.

Évenkénti épületfa 10-10 = 1 f.

Egész telek után évenkénti haszonvétel összesen: 18 f 20.

Viszont szolgálat volt: minden telkes zartozott

1 öl fát elszállítani

4 f.

Egy telek utáni kárpótlási tényező

14 f. 20.

Ennek megfelelő erdőterület:

I. osztályból 10 hold

II. osztályból 13 hold és 17 négyszögöl.

Minden urbéres zsellér évenként 2 szekér tűzifát kapott =

1 öl = 4 f. 30.

4. f. 30

Évenkénti épületfa értéke $\frac{10-10}{8}$

- f. - $2\frac{4}{8}$

Minden egyes zsellér évenkénti haszonvétele

4 f. $42\frac{4}{8}$

Minden urbéres zsellér kárpótlási tényezője a viszontszolgáltatási fél öl fát levonva /vágás/

- f. 60.

3 f. $82\frac{4}{8}$

Ennek megfelelő erdőterület:

I. osztályból 2 hold 828 négyszögöl

II. osztályból 3 hold 650 négyszögöl

B. A földesuraság által elismert törvényes szolgálatok és viszontszolgálatok szerint:

Minden telkes gazda kapott 4 szekér tűzifát 2 öl

érték: 8 f. 60.

Évenkénti épületfa értéke 10-10 1 f.

Egy egész telek évenkénti haszonvétele 9 f. 60

Viszontszolgáltatás 1 öl fa szállítása 4 f.

Kárpótlási tényező: 5 f. 60

Ennek megfelelő erdőterület:

I. osztályból: 3 hold 1132 öl

II. osztályból: 5 hold 222 öl

Minden egyes urbéres zsellér évenként:

1 szekér gallyfa 2 f. 15

Évenként épületfa értéke - 12 $\frac{5}{10}$

Minden egyes urbéres zsellér évenkénti haszon-
vétele:

2 f 27 $\frac{5}{10}$

Viszontszolgálatként tartozott fél öl fát vágni:

- f 60

Kárpótlási tényező:

1 f. 65 $\frac{5}{10}$

Ennek megfelelő erdőterület:

I. osztályból 1 hold 215 öl

II. osztályból 1 hold 661 öl.

C. A földesur kezénél lévő szerződés szerint:

Egy egész telekkel 8 szekér tűzifát 17 l. 20

Évenként épületfa értéke 1 f.

Minden telkes gazda évi haszonvétele 18 f 20

Viszontszolgálat 2 öl fa szállítása 10 f. 24

Egy egész telek kárpótlási tényezője 7 f. 96

Ennek megfelelő erdőterület:

I. osztályból 5 hold 727 négyszögöl

II. osztályból 7 hold 444 négyszögöl

Minden urbéres zsellér kapott évenként 4 szekér

tüzifát: 4. f. 30

Évenkénti épületfa: - f. 12 $\frac{5}{10}$

Minden urbéres zsellér éves haszonvétele 4. f. 42 $\frac{5}{10}$

Viszontszolgálatképpen 1 öl fa vágása 1 f. 12

Egy urbéres zsellér kárpótlása 3 f. 30 $\frac{5}{10}$

Ennek megfelelő erdőterület:

I. osztályból 2 hold 394 négyszögöl

II. osztályból 3 hold 72 négyszögöl

A fenti táblázat jól szemlélteti, hogy a földesur a felmérés áttekintése után, nyilvánvaló, hogy a B csoportot válassza. Ez is azt eredményezi, hogy több földterülethez jösson. Ahogyan az meg is történt.

Az isaszegiek urbéri pere ezzel nem ért véget. Mérnökhiány, majd pénzhiány miatt a tagosítás illetve a birtokrendezés elhúzódott. Az 1851-ben kezdődő perek sorozata 1867-ig tartanak, de találkoztunk adatokkal a Pestvidéki Törvényszék iratanyagai között még 1884-ben is. /birtokügyek fordulnak elő/, melyek kapcsolatban állnak valami módon az urbér-perekkel.

DÁNY • KÖZSÉG URBÉRI PERE

1770 - 1898.

A periratok átvizsgálása és rendszerezése során Dány esetében sok esetben találkoztam olyan esetekkel, amikor a telkek száma és a földterület változását figyelhettem meg. Ez azzal magyarázható, hogy a környéken elég tetemes volt az irtás és ezek művelés alá vételével új területek kerültek a jobbágyok kezére.

Az 1770-es esztendő kiindulópontja a pernek, mivel az urbérium kiadását követő Földkönyv ebből az időből származik. Maga az urbérium, mely megszabta a község szoltáltatásait, két évvel korábbi eredetű. A község életében a majorsági gazdálkodás - ami a Grassalkovich uradalomban oly jelentőséggel bír - azt a szerepet tölti be, hogy a grófi birtokon illetve a későbbi hercegség területén robotolnak ugyan, de a természetben fizetett kilenceden túl a pénzben való megváltás volt a községekre nézve jellemző. /Isaszegen mindent le kellett dolgozni!/ Ez két tényezővel magyarázható: először azzal, hogy a közelben nem volt majorsági birtok, másodszor azzal, hogy a fenti uradalomban a bér munka szerepe megnőtt, és ez az, ami a Gödöllői Uradalmat kiemeli az országos átlagból.

A község számára sem jött rosszul a fenti tény, mivel így saját gazdaságukra több idejük jutott a jobbágyoknak. Az 1770-es esztendő azért jelentős számukra, mert ebből az időből származik az első hitelesített földkönyvi kivonat, mely később az urbéri pereknél sokszor összehasonlítási alapként szolgált.

1832-36-os országgyűlés határozatai megvalósulnak Dányban, mely szerint lehetőséget nyertek arra, hogy az uradalmi birtoktól a legelő tekintetében elkülönüljenek.

Ezek a birtokrendezések az 1773. évi állapotokat vizsgálják általában, de Dány esetében az 1770-es adatok voltak az irányadók.

Alig négy esztendővel a törvény meghozatala után a község az uriszékhez fordul azzal a kérelemmel, hogy kéri a határ felmérését, valamint a szántók osztályozását is. Ez az 1832-36. VI. törvénycikk alapján jogosan kérték, melynek gyakorlati megvalósítása a 1932-36. X. tc. szerint történt:

"3. §. Minthogy a jobbágyoknak, mennyire a helyi körülállások megengedik, elegendő legelőt kell adni. Leginkább az ennek megszorításából s aránytalan használásából eredni szokott panaszok megszüntetése s egyszersmind a nemzeti ipar előmozdítása tekintetéből, a jobbágyi legelő a földesurtól - valahol csak azt a helyzet engedi -, ha azt a földesur vagy a közbirtokosok közül egy, vagy végre az urbéri telekkel bíró jobbágyoknak nagyobb része kívánja, a megyei közgyűlés által rendelő küldöttség köhbejöttével, törvényszék által megvizsgálandó szabad egyezés mellett, mely eránt utóbb a királyi felségnek a helytartótanács útján lelendő felügyelőségi jussa fennmarad, - vagy ha ezen egyezés nem eszközölhető, urbéri uton, előre bocsájtván ha kívánta-

tik, minden tartozmányok összesítése, elkülönöztetni rendeltetik. De ennek kihasításában vigyázni kell, hogy a legelői járandóság oly tájon ne adassék ki, amely egyáltalában haszon - vehetetlen, ti. vagy árvíz, vagy homoktorlás, vagy más okok miatt barom- s marhalegeltetésre nem alkalmas.../82/

Az uriszék elő kerülő keresetet elismerik, ugyanakkor kötelezik a községet a felméréshez szükséges gyalog és szekeres napszámok kiszolgáltatására. /83/

Az ügy, mint említettem, az uriszék alá tartozott. Egy küldöttséget küldtek ki, melynek feladata volt kinyomozni és a határt bejárva a földeket osztályzati holdakba sorolni. Ez az első lépcsőfok, ahogyan azt Bay Ferenc is közli: "nyomoztatott az urbér behozatali állapot; ennek a küldöttségnek jelentéséhez mellékeltek az 1723-i urbéri összeírás, az 1773-i urbéri tábla, s az urbér behozataláról szóló végrehajtási jelentés, s az ugyanazon időben a "g" kérdő pontok felett tartott vizsgálat..." /84/

Az 1832-36. X. Tc. 6. §. azért szerencsés számunkra, mely szerint a megtartott felmérés igen sok adatot szolgáltat az urbér behozatal előtti állapotokról, amit a bevezetőben, már közöltem. Ez a felmérés Dányban eredetiben maradt fenn, így a törvényben szereplő követelménnyel nem volt probléma.

A deputáció, melynek feladata volt az egyezés megkötése a

1832-36. VI. tc. 3. §. értelmében. Mivel ez nem sikerült egyértelműen megvalósítani, került sor a perre, amely során új egyezség születik.

Térjünk vissza itt az 1842. esztendőre mégpedig jun. 21. napjához. Említettem, hogy a község ekkor elkülönítési kérelemmel él. Felmérik a határt és osztályzati holdakba sorolják. A jelentést 1843-ban keltezik. Ebből az okányból kitűnik, hogy a küldöttség mindent felmért. A jelentés hivatkozik a fenti törvényre, mely értelmében eljárak. A Felmérésben az uraság és a jobbágyság egyaránt 3-3 főt delegált. A megállapítások a következők:

	Urasági ítélet szerint	a jobbágyság ítéle- te szerint
Belső telkek	II. osztályu	II. osztályu
Jobbágyság szántói	II-III. o.	II-III. o.
/Megjegyzés: dülönként változik. A megállapításokban a két fél teljesen azonos állásponton volt./		

Kaszálórét	III-IV. o.	III-IV. o.
/Itt már eltérés van, mivel a jobbágyság mindent III. Urasági szántók zömmel III. osztályuak.		

A helyiség külső birtokai: vegyesen II. és III. osztályzatu földterület. Egységes elbírálás.

A plébánia földje: zömmel III. osztályu.

A kántor földje: felében II. felében III. osztályzatu.

/Megjegyzés: az osztályzat dülők szerint történt, mint említettem, úgy érzem, felesleges lenne ezeket végig pontosan idézni, mivel általánosítható az, hogy zömmel a szántók III. ill. II. osztályba sorolódtak. Egyedül a kaszálóknál keletkezett vita. Itt a III-IV. osztályu részek arányában mutatkozott eltérés./

A közös legelővel kapcsolatos megállapítás: Erdei részben $\frac{2}{3}$ marhát tart el 1 hold, tehát 1 marha eltartásához $1\frac{1}{2}$ hold kell. Külső részben $\frac{2}{5}$ marhát tart el, vagyis 1 marha legeltetéséhez $2\frac{1}{2}$ hold kell. ⁵/85/

A felmérést két példányban készítették el, és megküldték mindkét félnek. Az a jobbágyok nem fogadták el, illetve a javasolt szerződést, hanem új pert indítottak. Ez a törvény hiányosságából ered. Bay is felveti tanulmányában, mikor így ír:

"...hogya az új tervbe fölbeendő határrész előleges kijelölítéséről nem rendelkezett; mert az uraság azt hitte, hogy neki van joga kijelölni, a jobbágy község is azt hitte, hogy joga van választani; holott azon esetben, ha egyezés által a kérdés el nem intéztetett, ítélet alapjául e részben egyéb nem szolgálhattott, mint egy részről a községnek a közelség tekintetébeni commoditása; továbbá, hogy a rendezett állapottal kiadandó földek ne legyenek rosszabbak a rendezés előtt birt urbéri földeknel, vagy a miben lehet classificatioval kellőleg kiegyenlítettessenek.

Midőn tehát az új terv elkészült: az uriszek ismét a megyéhez folyamodott deputatióért, mely deputatió kész új tervet meghitelesítette, s fentforgó kérdéseket egyezség útján kiegyenlíteni igyekezett, s az 1832-36. X. tc. g. pontja értelmében eljárván, az ugynevezett combinatórium instrumentumot elkészítette, s adataival az urszeknek bemutatta." /86/

A jobbágyok tehát újabb pert indítanak, vagyis folytatják az előzőekben megkezdettét. A perhez csatolják az előzőekben felmértéket, mely szerint az új szerződés el is készül, és az uriszek előtt be is mutatták azt 1847-ben.

Kivonatosan közlöm az egyezséget:

Az osztályzat az előzőekben ismertetett 1832-36. X. tc. 6. §. g. pontja szerint történt.

1. A telkek mennyiségéről:

Telkes jobbágy: 54

Telkek után belsőségben $122 \frac{950}{1000}$ hold

szántókban $1850 \frac{916}{1000}$ hold

kaszálóban és kenderföldben $537 \frac{801}{1000}$ hold

A házas zsellérek száma: 83

belsőségben $35 \frac{584}{1000}$ hold

A helység és jegyzői fél telek
után járó belsőségben $3 \frac{237}{1000}$ hold

külsőségben: $109 \frac{187}{1000}$ hold

Összesen: $2659 \frac{675}{1000}$ hold

Az uradalom közli, hogy nem volt eddig sem majorsági külső birtoka, ezek után sem kíván lemetezni. A helység felszántotta legelőit $29 \frac{571}{1000}$ holdat. Mivel az urbéri birtok $2630 \frac{100}{1000}$ osztályzati hold tesz ki, a helységben $67 \frac{177}{1000}$ hold felesleg van; ebből 7 új telek fog alkottatni.

2. Szántókról:

Minden egész telkes 28 osztályzati holdat káp. 61 telek után jár 1708 osztályzati hold.

3. A kaszálókról:

1 telekre 12 osztályzati hold jut. 61 telekre $663 \frac{50}{1000}$ osztályzati hold.

Belső telekre $129 \frac{950}{1000}$ hold

A két tényező összesen: 793 hold.

4. A legelőkről:

Urbéri faizás pótlására öszvesen 15 h legelő szakítatik ki és kiadja a contractus a homokos részeket $302 \frac{1}{2}$ holdat a 15-ön felül. A faizásról ellenben örökre lemondanak. A homokos részeket kötelezően fásítani kell.

Meghatározza a telekszámot:

a/ 61 jobbágy telek	61 telek
b/ 83 házas zsellér	$10 \frac{3}{8}$ telek
c/ Plébánia	1 telek
d. Kántor	$4 \frac{1}{8}$ telek

e/ Jegyző

4/8 telek

Összesen:

73 $\frac{3}{8}$ telek.

Hasznos földmennyiség: 1100 $\frac{750}{1000}$

homok:

329 hold.

5. Kender föld:

Ugyanaz mint eddig 41 $\frac{538}{1000}$, de dézsmát kell adni érte. Az egyezés megengedi, hogy mást is adhatnak érte váltság fejében.

6. A zsellérekről:

Számuk: 83. 35 $\frac{584}{1000}$ hold egyéb urbéri javadalmakban nem részesülnek. /Természetesen ennél jóval több föld van a kezükön, ami később ki is derül./

7. A helység külsősége 42 hold, ebből 20 hold a jegyzőé.

belsőség: 3 $\frac{237}{1000}$ lesz.

8. Az egyház elkülönül az urbéresektől a régi állapot szerint.

9. A királyi javadalmak bérlői és azok birtokaira az uradalom fenntartja szabad rendelkezését.

10. Közlekedésre: 6 $\frac{642}{1000}$ holdat hagy meg. /87/

Nézzük meg, mit tartalmaz a szerződés. A telkek összeírásánál kiderül, hogy telkes jobbágy csuóán 54 van, a földmennyiség viszont több annál. Ekkor határozza el az uraság a többin a 7 telek létesítését. Ez azonban nem valósul meg. Ez okoz majd problémát később a megváltásoknál. Érdekes összehasonlítani a szerző-

dést az előzőekben felvett és hitelcsitett lajstromokkal:

Az 1770-es Urrbéri Lajstrom /88/

Nevezett	Jobbágy helynek mineműsége	zsel-lér	Jobbágy helynek belső mivolta pozsonyi mérőben	külső szántó föld hold	rét ember vágó	rétségi pótlék
Illetm. belsőség	54	-	266	-	-	-
Szántó				1512		
kaszáló					584	64
közös leg.	pascuum sufficiens aqnoacimus					
Összesen:	54		266	1512	584	64
Illetmény						
Belsőség		49	49			
közös leg.						
Összesen		49	49			
Illetmény						
belső				10		
kaszáló					12	
Összesen:				10	12	

A következő oldalon közlöm az 1843. évben meghitelesített

Földkönyv kivonatát:

Nevezett	Jobbágy- helynek mennyi- sége	Zsel- lérek száma	T é r m e n n y i s é g □-ekben	900	1000	1100	1200	13000	Változása 1000 □-es h-ban
	54	-	147541	-	-	-	122 $\frac{41}{1200}$	-	122 $\frac{950}{1000}$
Szántó			2267729	-	11 $\frac{861}{1000}$	26 $\frac{491}{1100}$	1509 $\frac{241}{1200}$	303 $\frac{536}{1500}$	150 $\frac{916}{1000}$
Kaszáló					17 $\frac{928}{1000}$			519 $\frac{1136}{1300}$	537 $\frac{801}{1000}$
ÖSSZESEN:	54		3109234		29 $\frac{789}{1000}$	26 $\frac{491}{1100}$	1632 $\frac{182}{1200}$	823 $\frac{272}{1300}$	2511 $\frac{667}{1000}$

Nevezett	Jobbág- helynek mennyi- sége	Zsellérek száma	T é r m e n n y i s é g					Változás 1000 □-es h-ban	
			□-ekben	900	1000	1100	1200		1300
			□ ö l e s h o l d a k b a n						
Belső		83	42701					35 $\frac{701}{1300}$	35 $\frac{584}{1000}$
Összesen		83	42701					35 $\frac{701}{1300}$	35 $\frac{584}{1000}$
Belső			3885				3 $\frac{285}{1200}$		3 $\frac{273}{1200}$
szánt. kasz.			126777	29 $\frac{443}{1900}$		7 $\frac{932}{1100}$	27 $\frac{17}{1200}$	44 $\frac{1085}{1300}$	112 $\frac{424}{1000}$

Az 1844. esztendőben készített Földkönyv kivonata

Nevezett	Jobbágy- helynek mennyi- sége	Zsellérek száma	□-ekben	900	1000	1100	1200	1300	Változása 1000 □-es h-ban
t é r m e n n y i s é g									
□ - ö l e s h o l d a k b a n									
Belső	62,5	-	156,813				$130 \frac{813}{1200}$		$130 \frac{676}{1000}$
Szántó			2163086		$11 \frac{862}{1000}$	$32 \frac{858}{1100}$	$1452 \frac{653}{1200}$	$256 \frac{995}{1300}$	$1750 \frac{951}{1000}$
Kaszáló			880561	$29 \frac{718}{900}$	$17 \frac{928}{1000}$		$38 \frac{571}{1200}$	$594 \frac{1026}{1300}$	$682 \frac{213}{1000}$
Legelő			1125000				$937 \frac{600}{1200}$		$937 \frac{500}{1000}$
Összesen	62,5		44325460	$29 \frac{718}{900}$	$29 \frac{790}{1000}$	$32 \frac{858}{1100}$	$2559 \frac{231}{1200}$	$851 \frac{721}{1300}$	$3504 \frac{340}{1000}$

Nevezett	Jobbágy- helynek mennyi- sége	Zsellérek száma	□-ekben	T é r m e n n y i s é g			1300	Változás az 1000 □-es h-ban
				900	1000	1100	1200	
				□ - ö l e s h o l d a k b a n				
Belső el. kül.		83	42701	35 $\frac{701}{11.}$	35 $\frac{701}{1200}$			35 $\frac{340}{1000}$
Legelő			186750		155 $\frac{750}{1200}$			155 $\frac{625}{1000}$
Összesen:		83	229451		191,251 $\frac{2}{1200}$			191,209 $\frac{1}{1000}$
Belső kaszáló szántó			3855		3 $\frac{285}{11200}$			3 $\frac{237}{1000}$
			28600				22	22
Összesen:			32485		3 $\frac{285}{1200}$		22	25 $\frac{237}{1000}$

A régi Földkönyv szerint rögtön szembetűnik a különbség, amit az 1844-es mutat. A belsőség többnek mutatkozott 1000 □-es holdakban számolva $7, \frac{726}{1000}$ tal. A szántó viszont kevesebb $96, \frac{965}{1000}$ tal, a kaszáló megint csak többet mutat, nem is kevés-sel, $114, \frac{418}{1000}$ lel. Tehát ebből következik, állapítja meg a föld-könyv is "... a jövő több lesz $55 \frac{173}{1000}$ holddal". /89/ Ugyanakkor a helység birtoka kevesebb lesz $87 \frac{187}{1000}$ -el, így az egész mégis csak csökkenést mutat mégpedig 32 hold és 14 szög-öllel.

A szerződés végrehajtására nem jut idő. A forradalom meg-állítja az eseményeket és lehetőséget teremt arra, hogy most-már az önálló saját birtoktestekért szálljanak perce. Ez be is következik 1857-ben, amikor pert indít a község Báró Sina Simon ellen. Közben az önkényuralom szigorú és kiméretlen adóterhei nehezedenek a falura. 1854-ből és három évvel korábbról maradt ránk egy bevallás. Az előzőekben említett 7 telek ez szerint sem valósult meg, így a birtokbevallások csak 54 telket emli-tenek és 89 zsellért. A jegyzőkönyv, melyet Dóczi Pál bíró és Kovács András vett fel 1851-ben érdekes adatokat tartalmaz.

Egésztelkes van: 9

Féltelkesek száma: 59

Háromnegyed telkesek száma: 4

Negyed telkes van: 36

Egyéb telek nagysága 6 teleknyi /jegyző, plébános, iskola stb./

Házasszellér birtokkal: 70 /Ezek a zsellérek rendelkeznek szőlővel, árpáskerttel, káposztáskerttel és kenderfölddel/

Félházas zsellér, de az előzőekben felsorolt birtokokkal van összesen 22.

Házatlan zsellér, de szintén bírják azt, mint az előzők: 15.

Házasszellér, de földdel nem bír: 1.

Szerepel itt a jegyzői birtok is, melyet 1850, dec. 24-i ítélet szerint bír a jegyző, a házat a község emelte 1833-ban. /90/

1857-ben megindul a per. A per tárgya: a tagosítás, legelőelkülönítés és a faizás ügye. Itt mivel a falu indítja a pert a felperes ő lesz. A tárgyalási jegyzőkönyv szerint Dány a következőket kéri:

1. A legelők minőségileg változtak 1840 óta.
2. Kéri ezeknek a felmérés útján a kikutatását és a változtatását.
3. Egyénenkénti birtok megállapítást.
4. Kéri az urbárium szerinti telkek pontos számát a zsellérekkel együtt.
5. Kéri a faizás jogát, a legelő jogát és a kocsmatartás jogát /A falu lemondott előzőekben a faizásról itt mégis előkerül - megjegyzés: U. L./
6. Az urbéri telkek külső és belső mennyiségét.

7. Mennyi marha volt 1848-ban?

Legeltetett-e ugarokat és berelt -e a határon túl legelőt?

8. Hány iga kell 1 telek műveléséhez?

9. Mennyi volt a földbirtok 1848-ig?

10. Vannak-e irtásföldek?

A báró kérdései lényegében kifejezni azt az érdeket, hogy teljes egészében mérjék fel a falu gazdaságát. Az ítélet szerint ezt végre is kell hajtani. Az ítélet 1857 dec. 4-én születik. Ez az előmunkálatok és vizsgálatok megindítását írja elő. Ezek az előmunkálatok és vizsgálatok csak papíron maradnak, míg a község 1859-ben újra sürgeti ezt. Ennek eredményére ki is száll a bizottság, és majd egy évi komoly munka után elkészül a felmérés, mely után a felek megegyeznek. Az egyezés megkötése 1860 augusztus 9-én megtörténik. Ez véglegesíti és tisztázza a területi megosztást. Az egyezségről készült négy példány, ebből kettő ránk maradt, a szövege, mivel fontosnak vélem a következőt:

"1. Jóllehet a Mária Terézia urbér és az 1843-i évben meghitelesített földkönyv szerint ezen községben csak 54 urbéres egész telek vétetett fel és az uradalom is a Kormányi Hivataltól csak ennyiért kapott kárpótlást, minthogy mégis való az urbéreseknél ezen 54 telken felül 3 és fél telek közösen bontva az uradalomban a jobbágyösszeírások tanúsítják, urbéri elbirálás mellett birták, birt még a község részére fél egy telket,

melyhez még az uradalom a község részére fél telket a jegyzői hivatalhoz, szinte fél, valamint a helybeli Rkt. Plebánia részére is fél telkes egész illetőségben, azon telkekből /itt utal a szerződésben fölöslegként fentmaradt 7 teleknyi földterületre - megjegyzés: U. L./ Községben tehát 60 urbéres telekállomány van. /Egy teleknyi részt elvettek, ugyanis $54 + 7 = 61$ telekkel, itt már csak 60 van említve - megjegyzés: U. L. /Azokat egésztelki állománnyal adja ki.

2. Az urbér szerint a község a 3. osztályba soroltatván egy telek illetősége:

Belsőségben: 1 hold

Szántóban 28 hold

Rétben 12 hold

41 hold, mely 1200 □-es holdakban fog

kiadatni 60 telek után 2460 hold.

3. A legelőre jogosított házas zsellérek száma a községben 1848. évre 89-re szaporodván és ezekért az uradalom a Kormánytól kárpótlást is kaptt, a törvény szerint a maga épségében megmarad. $35 \frac{701}{1200}$ hold lesz.

4. Miután a plebánia, mint az iskola az 1848. évbeni telekkönyv szerint birt, az maradatik.

a/ Plebánia részére

Belsőség: $2 \frac{4233}{1200}$ hold

Szántóban: $25 \frac{137}{1200}$ hold

b/ A kántornak

Belsőségben: $1 \frac{555}{1200}$ hold

Szántóban: $10 \frac{565}{1200}$ hold

5. A legelő és faizási illetmény elkülönzésére nézve megjegyzik. A határbeli erdő a közös legelő területén fekszik. 1843-as telekkönyv szerint adja ki az uradalom, minden telek után /ha legelőnek nem is jó, de faültetésre igen /kiadatik legelő és failleték fejében:

a/ 60 telek után 1200 hold

b/ 89 házas zsellér 11 és egy nyolcad telekhez irányítva $222 \frac{600}{1200}$ hold

c/ Plebánosnak 20 hold

d/ Kántornak 10 hold

e/ Jegyzőnek 10 hold

Összesen: 1462 és fél hold.

A térképen nagyon jól lehet látni, hogy bizony ezeken a területeken nagyon sok fehér folt található, ami homokos területeket jelöl. /mellékleteknél/

6. A maradványföld marad a község kezén, de tartozik azt megváltani. /térképen/ látni ezeket a területeket./

7. Minthogy az uradalom csak 54 telkes és 89 zsellér után kapott kártérítést és az egyezségben 60 telek van, ennél fogva 6 telekért 550 Ft-tal, illetve a 6. pontban említett maradvány-

földeket az 1853. március 2-án kelt földtehermentesítési törvény
10. §-a értelmében a kiszabandó összeggel a község megváltja./92/

Az egyezség nem változtat a malom, valamint a kocsmatartás
ügyében. A következő táblázaton összesül az egyezség: /93/

Telek utáni birtok

Telek mennyisége	bel.	szántó	rét	Összesen
60	122 $\frac{1141}{1200}$ h.	2524 $\frac{82}{1200}$		2647 $\frac{23}{1200}$

Zsellérek:

Száma	beltelek	külbirtok	Összes
89	35 $\frac{619}{1200}$	$\frac{82}{1200}$	35 $\frac{701}{1200}$

A község hivatalainak birtoka

1. Lelkészi hivatal	2. kántor	3. iskola	4. helység
27 $\frac{853}{1200}$ h	11 $\frac{960}{1200}$ h	10 h	22 h.

5. Temető és agyag gödör Összesen: /1-5/

8 $\frac{39}{1200}$ h. 79 $\frac{62}{1200}$ hold.

Ezzel lezárulna s megoldódna az urbéri per Dány viszonyla-
tában, azonban a munkálatok a konkrét kivitelezésre csak 1862-
ben kezdődnek el. A munkákról iratok és térképek tanuskodnak és
1864-re ezek végleges formában meg is valósulnak.

Korántsem fejeződik be az egyezségben szereplő maradványföldök ügye. A megszabott megváltást ugyanis a báró nem 1860-tól, hanem 1848-tól követeli. Ez hosszú-hosszu pereskedési folyamatot eredményez és eltart egészen 1898-ig.

Nagyon röviden ismertetném ezzel kapcsolatos dolgokat:

A község az 1870-es bírósági tárgyalánon kimutatja:

1865	2000 Ft
1867	600 Ft
1867	1000 Ft
1868	1000 Ft
1868	1400 Ft
1868	<u>400 Ft</u>
	6400 Ft

fent maradt, 4840,32 Ft és ezt 1872-re ki akarja fizetni. /94/

A bárót képviselő Bartal János pedig a következőket mutatja ki:

A megváltás összege: 6.048,5 Ft

A kamatok: $\frac{5191,82}{11240,32}$ Ft

Ez eddig rendben is van, a két adat egyezik, csak hogy mint említettem, a báró 1848-tól kéri a megváltás összegét, de ebbe már a község nem nyugszik bele. Fellebbeznek, illetve ügyüket a király elé viszik még 1870-ben. /95/ Végezetül mégis a falunak lesz igaza és a megváltást csak 1860-tól kellett fizetniük.

Ezzel végeredményben lezárul a rendezés, amely jellegénél fogva nem a bíróságon dőlt el, ami a területi rendezést illeti, hanem megegyezéssel. A határban elválasztották az uradalmi részt, amely szinte teljes egészében erdőt érintett. A szentkirályi határról van szó. Itt főleg az dominált, hogy a földesur az isaszegieknél perében szereplő feizást innen adta ki. Ezért viszont a fenti község vizontszolgáltatással tartozott. Míg Isaszeg a birtokrendezés során a ledolgozást is kénytelen a nyakába venni, addig Dány ettől megmenekült, viszont Dálynak fizetni kellett a megváltás összeget, addig Isaszegtól természetben vonták le, ami tetemes földrablást jelentett. Ugyanakkor Dány az uradalom kókai részéből az egyezés után még növeli a részét, igaz csekély mennyiséggel, a homokos részek pótlásának indokával. Ennek emlékét őrzi a mai napig megmaradt Kókai-dűlő név.

Felmerül a kérdés, hogy mi okozza azt, hogy az uradalomba tartozó két aránylag közeli falu más-más úton szabadul meg a földesuri járomtól? A válasz nem is olyan bonyolult, csupán arról van itt szó, hogy míg Isaszeg a majorsági gazdálkodás minden terhét viselte, addig Dány megválthatta szolgálatait, sőt volt olyan idő, mikor a robotot is. Amint említettem, Isaszeg községet komoly veszteség éri területileg, míg Dányban erre nem kerül sor. A magyarázata a földrajzi körülményből adódik.

Isaszeg közel fekszik Gödöllőhöz, ami központi része az uradalomnak. Közlekedése jó, vasútja is van. Érdemes volt az uradalom számára e földterület elcsatolása, míg Dány messze feküdt, akár a hatvani, akár a gödöllői központot vesszük alapul, rossz közlekedése még csak fokozta az elzártságot, épp ezért itt a földesur visszatér ahhoz, hogy pénzben váltatja meg a maradványföldeket és nem pedig természetben. A magyarázat tehát egyszerű és kézenfekvő volt.

Igen érdekes, hogy most ujfent egyesült a két határ, csak hogy míg az 1848-as forradalom előtt a földesur egyesítette a tulajdonjog alapján, a két területet, addig a jelenben a jogos tulajdonos a nép. A cél közös: a jobb élet, a boldog jövő megteremtése a jelenben. Ezt szolgálta az 1970-ben történt Tsz.e-gyesítés, amikor a dányi és isaszegi Termelőszövetkezet egyesült.

1. Történelmünk a jogalkotás tükrében/ Sarkalatos honi törvényeinkből/ Szerkesztette Beér - Csizmadia Gondolat 1966. 113. l.
2. Elekes- Lederer - Székely : Magyarország története I. kötet Tankönyvkiadó Budapest 1965. II. kiadás 325 l.
3. Beér - Csizmadia Im. 155.l.
4. U.o. 155.l.
5. U.o. 155.l.
6. U.o. 156.l.
7. U.o. 63 l. 65. 80.l.
8. Wellmann Imre : A magyar mezőgazdaság a XVIII. században Akadémiai Kiadó Budapest 1979. 9.l.
9. Beér- Csizmadia Im. 286 l.
10. Wellmann Imre Im. 11. l.
11. Máté I. : Vegetációtanulmányok a Nógrádi flórajárás területén különös tekintettel rétjeink, legelőink ökológiai viszonyaira MTA Agrártud. Közl. 1956.
12. Kreyzig L : Az általános talajtan és Magyarország tájföldrajzának vázlata. Földrajzi Könyv és Térkép-értesítő 1951.
13. Bacsó : Bevezetés az agrórmeteorológiába Egyetemi Tan -könyv 1962.
14. Soó R : A magyar flóra és vegetáció Akadémia Kiadó Budapest 1970.
15. Bártfai Szabó László : Pest megye történetének okleveles emlékei 1002 - 1599-ig. Budapest 1938.

16. Velics- Kammerer : Magyarországi török kincstári
defterek MTA Kiadó Bp. I- II. I. kötet 124. lap.
17. U.o. 143.1.
18. U.o. II. kötet. 143.1.
19. U.o. 721. 1.
20. U.o. 278. 1.
21. Keleti - Lakatos - Makkai :Pest megye multjából Tanul-
mányok Pest megye Tanácsa Budapest 1965. 14.1.
22. U.o. 17.1.
23. Bártfai u.o.
24. Galgóczy Károly : Pest, Pilis és Solt törvényesen
egyesült megyék monográfiája I - III. Budapest 1876.
25. Pest megye multjából Im. III. táblázat.
27. Pest megyei Levéltár Littrae missiles 1711.
28. Pest megye Multjából Im. 62.1.
29. U.o. 54.1.
30. U.o. 70.1. 31. U.o. 68.1.
32. Galgóczy Im.
33. Dány urbéri pere Pest megyei Levéltár / PmL/ 21. doboz /d/
34. PmL u.o.
35. Isaszeg urbéri pere PmL 31. doboz.
36. PmL. U.o. 21.d.
37. Sándor Pán : A XIX. századi parasztbirtok vizsgálatának
problémái és újabb eredményei a felszabadulás
utáni irodalom tükrében. Különlenyomat az Agrártör-
téneti Szemle 1968.évi 1.2. számából 108.1.

38. PmL . 21. d.
39. PmL . 31. d.
40. Sándor P. U.o. Im. 108.1.
41. U.o. 108.1.
42. Révai József : 48 utján Budapest 1948. 54.1.
43. S. Sándor Pál : Parsztságunk a Habsburg - önkényuralom korában 1849- 1867. Budapest. Közoktatásügyi Kiadó 1951. 11. 1.
44. Beér - Csizmadia Im. 330. 1.
45. Dr. Takács Imre: A magyar földmicesnép gazdasági helyzetének alakulása a jobbágyság felszabadítása után. Magyar Gazdák Szemléje 1953.
46. S. Sándor Pál : I.m. 72.1.
47. U.o. 24.1.
48. U.o. 25.1.
49. Gazdasági Lapok 1861. VI.23.sz PmL .31.d.
50. S. Sándor Pál : I. m. 13.1.
51. Ember Győző : Magyar parsztmozgalmak 1848-ban/
/Forradalom és szabadságharc 1848- 1849 / Budapest 1949. 198.1.
52. Lenin : A kapitalizmus fejlődése 190. 1.
53. Lenin : U.o. 184.1.
54. Sztálin: Az agrárkérdésről Sztálin művei I. 227.1.
55. Pesti Hirnök 1861. II. évf. 182.sz.
56. Beér - Csizmadia : Im. 330.1.

57. Értékelés a tagosításról Gazdasági Lapok 1855.

PmL. 31.d.

58. S. Sándor Pál Im. 8o.1.

59. Isaszeg urbéri pergyűjteménye PmL.31.d.

60. PmL. u.o.

61. PmL. u.o.

62. PmL. u.o.

63. PmL. u.o.

64. PmL. u.o.

65. PmL. u.o.

66. PmL. u.o.

67. PmL. u.o.

68. PmL. u.o.

69. PmL. u.o.

70. PmL. u.o.

71. PmL. u.o.

72. PmL. u.o.

73. PmL. u.o.

74. PmL. u.o.

75. PmL. u.o.

76. PmL. u.o.

77. PmL. u.o.

78. PmL. u.o.

79. PmL. u.o.

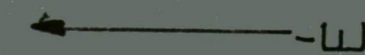
80. PmL. u.o.

81. Beér - ^Csizmadia I.m. 3.8.1.
82. PmL. 21. d.
83. Bay Ferenc : Az urbéri rendbeszedő perek természetének
rövid vázlata Debrecen 1856. 5. 1.
84. PmL. u.o. 21.d.
85. Bay : I.m. 10. 1.
86. PmL. u.o.
87. PmL. u.o.
88. PmL. u.o.
89. PmL. u.o.
90. PmL. u.o.
91. PmL. u.o.
92. PmL. u.o.
93. PmL. u.o.
94. PmL. u.o.
95. PmL. u.o.

Térképek

/ ^mMellékletként /

DÁNY OSZTÁSTERVE 1862
RÉSZLET „5”

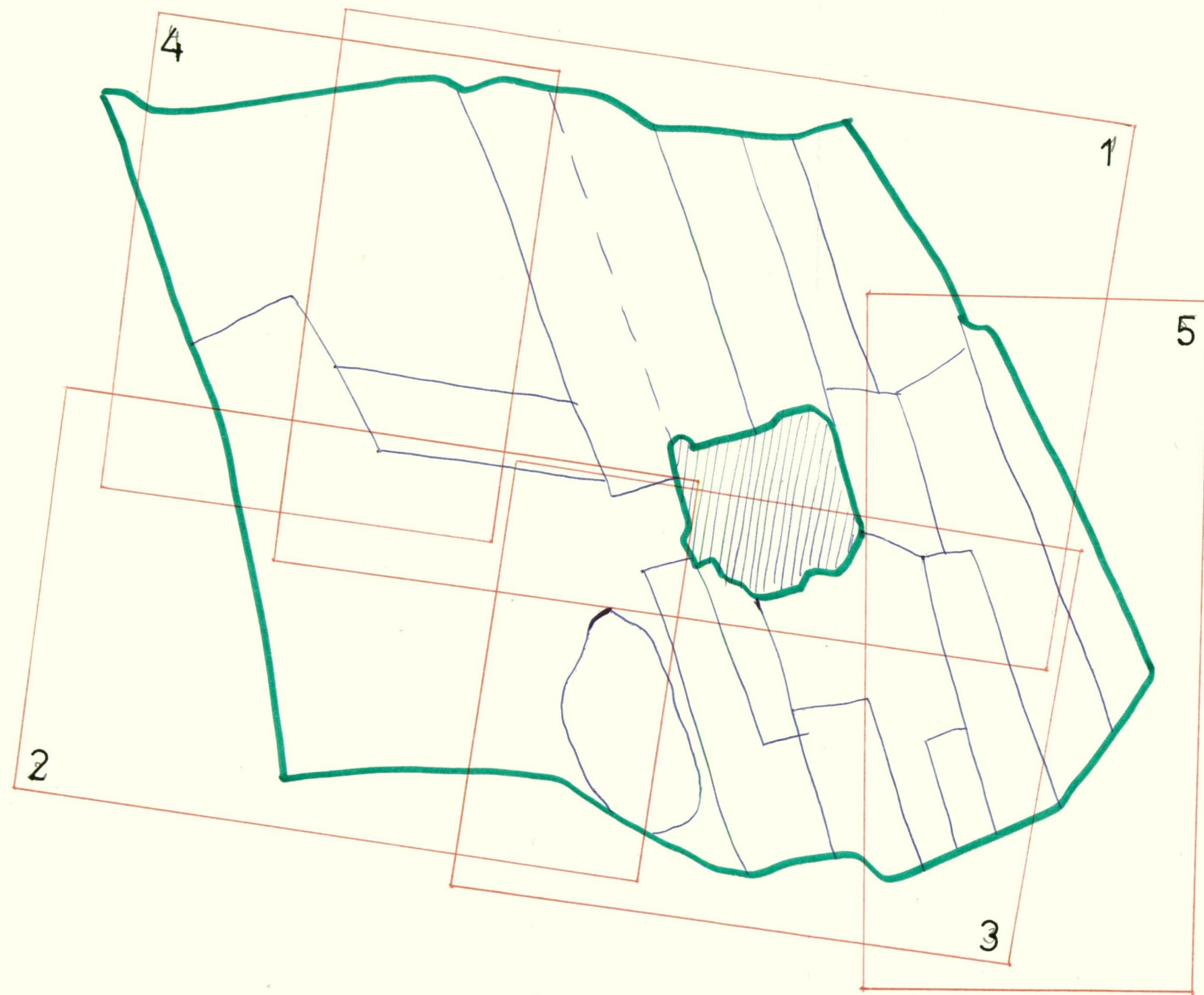

NAGYVÖLGYI DÜLŐ

ALSÓKÖZÉP DÜLŐ

SASÜLŐ DÜLŐ

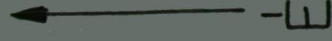
MAŁOM DÜLŐ

DÁNY OSZTÁSTERVE 1862
/VÁZLAT/

DANY OSZTÁSTERVE 1862

RÉSZLET "1"

FORRÁS DÜLŐ

DÜLŐ VALKÓI DÜLŐ

KERTALJAI DÜLŐ

FELSŐKÖZÉP DÜLŐ

RÉT

SASÜLŐ DÜLŐ

VALKÓI HATÁR

SIPOS DÜLŐ

KESKENY DÜLŐ

HOSSZÚ DÜLŐ

BELSOSEG

URASÁGI RÉSZ

DANY OSZTÁSTÉRVE 1862
RÉSZLET "2"

KISZAKÍTANDÓ BIRTOK
A JOBBÁGYOK ILL. A
ZSELLEREK SZÁMÁRA

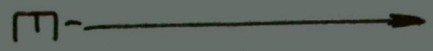
SZÖLŐ

ERDŐ

SZT. KIRÁLYI HATÁR

KÖKAI HATÁR

DÁNY OSZTÁSTERVE 1862
RÉSZLET "4"

ZSELÉREK
FÖLDJE
LESZ

URASÁGI BIRTOKRÉSZ
ERDŐ
LEGELŐ

IRTÁSOK

DANY OSZTÁSTERVE 1862
RÉSZLET "3"

15-65/1980.bksz.

Tárgy: Ujfaludi László
doktori szigorlata:
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Szántó Imre elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Ujfaludi László: Isaszeg és Dány községek urbéri perei

.....
című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni
szíveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szíves figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a bírálat elkészítése után szíveskedjék átadni
tanszéke könyvtárasának leltárba vétel és a könyvtárban való olhelye-
zése céljából.

Szeged, 1980.máj.9.

Cs. János

.....
dékán

A hiadmány hiteles:

Dr. Szántó Imre
főelőadó

Kapták: Dr.Szántó Imre prof.
Dr.Kristó Gyula prof. társbíráló